

SZOCIÁLIS SZEMLE

SZERKESZTI:
ERŐDI HARRACH BÉLA

T A R T A L O M

É R T E K E Z É S E K

FÖLDES BÉLA: A munkabérek kérdéséhez.....	361
KÁRPÁTI GÉZA: A kárpátaljai ruszin szellemiség kialakulása a cseh megszállás alatt.....	364
HILSCHER REZSŐ: A hivatásrendi berendezkedés az egykori Németausztriában.....	371

SZOCIÁLIS FIGYELŐ

A KALOT érdi népfőiskolája első vizsgájának néhány tanulsága (<i>ifj. Entz Géza</i>).....	378
Pest környékéről bejáró munkások szociális bajai (<i>Fehér István</i>).....	380
Izland szociális intézményei (<i>Szende Zoltán</i>).....	381

SZOCIÁLIS TUDÓSÍTÓ

A rendkívüli munka (túlmunka) javadalmazása Németországban.....	383
A fizetések arányosítása a létfenntartás költségeihez a Cseh-morva védnök- ségben.....	383
A katonai szolgálatra behívottak gyermekeinek mentessége a tandíj alól Olaszországban.....	383
Olasz közmunkák Albániában.....	383
A bolgár munka- és biztosításügyi minisztérium tevékenysége 1935— 1940 között.....	384
Az újjáépítés munkája Franciaországban.....	384
Az új francia családvédelmi program.....	384
A munkapiac szabályozása Svájcban.....	384
A városba özönlés veszélye Svájcban.....	384
A szocialista szindikátusok kongresszusa Belgiumban.....	384
A munkanélküliség csökkenése Belgiumban.....	384
A munkanélküliség elleni küzdelem Hollandiában.....	385

K Ö N Y V S Z E M L E

<i>Rostás Ilona dr. és ifj. Reitzer Béla dr.: Ezer munkás a szabadidejéről. Budapest 1940. (Gyulai Elemér) — P. Dittrich Imre: A budapesti tanoncok otthonai. Különlenyomat a „Munkügyi Szemle” — „Társadalomorvostani Szemle” 1940. évi 11-12. számá- ból. (Bikkál Dénes).....</i>	385
---	-----

SZOCIÁLIS SZEMLE

TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

ERŐDI-HARRACH BÉLA

1940. XII. 1.

I. ÉVF. 10. SZÁM

A MUNKABÉR KÉRDÉSÉHEZ

ÍRTA:

FÖLDES BÉLA

I. A munkabér és a mai társadalom.

A munkásság helyzete kétségkívül javult, jellegében előnyösen változott, ha vannak is egyes rétegek, amelyek a felmenő osztálymozgalomban nem részesednek. Anyagi értelemben javult a helyzet, de ami szintén nagyon fontos, lelkiileg, lélektanilag is. Régebben a legtöbb munkás sorsa csak némileg volt jobb, mint a teljes szegényé, mint a koldusé. Gond és bizonytalanság volt a sorsa, korai pusztulás vagy sivár aggkor. Legelsőbbrendű életszükségleteiről is csak a leghiánysabbban tudott gondoskodni; lakása, élelmezése, ruházata nem volt méltó az emberhez. Teljesen ki volt szolgáltatva a munkaadó önkényének. Ma mindez megváltozott. Betegség, rokkantság, öregség esetére, sok államban pedig munkanélküliség esetére is biztosítási intézmény keretében gondoskodás történt léthelyzetéről és a biztosításban résztvesz családjá is, özvegye és gyermeke is. Sok tekintetben jobb, biztosabb, gondtalanabb az élete, mint a középosztályú emberé és családjáé, ahol egy-egy betegség vagy a rokkantság, az öregség bekövetkezte a családot koldusbotra juttatja. A modern szociálpolitika még egyéb jótéteményeket is juttat a munkásnak. A családos munkás pótbért élvez, még a pihenőidejéről is gondoskodnak, hogy az alatt szórakozzék, edződjék, művelődjék, világot lásson. Intézkedések történtek a munkaviszony állandósítására, az elbocsátás alkalmával végkielégítésre, a vállalati nyereségben való részesedésre, sőt a munkásoknak a vállalat vezetésébe, igazgatásába való bevonására. Szövetkezetek gondoskodnak a munkásoknak jó és olcsó árukkal való ellátásáról, a munkások hitelszükségleteinek kielégítéséről, sőt önálló termelővé való fel-emeléséről. Politikai tekintetben teljesen egyenjogúvá

vált a többi osztályokkal, anyagi helyzetének és műveltségi fokának megfelelően tényezője, eleme lesz a nemzetnek.

Mely tényezők érlelték ezt a gazdasági, szociális, kulturális és politikai tekintetben öröndetes eredményt? Különösen három tényező: i. A nagyipar óriási tömegeket vett igénybe, amelyeknek megfelelő ellátásáról gondoskodni nem lehetett. A legborzalmasabb állapotok fejlődtek ki. Ezzel szemben, vagy talán éppen ezért, helyenként öntudatra ébredt ez a tömeg, arra való egyének vezetése alatt lassanként formulázták igényeiket, választójogot nyertek, bekerültek a parlamentbe, szervezkedtek a szakszervezetekben. Erőt képviseltek, amellyel számolni kellett. 2. Az állam és az egyén közötti viszony változása folytán az állam mindinkább kiterjesztette hatáskörét, a gazdaságilag gyengéket védelmébe vette, a gyári rendszer kinövéseit nyesegette, veszélyrétűsítést szervezett, a tőke és a munka viszályaiban mint közvetítő lépett fel, nagy mértékben tanulmány tárgyává tette a beteges állapotokat, állandó ellenőrzés alatt tartotta a gyárakat és műhelyeket. 3. A XIX. században lassanként megerősödik a szociális érzés, a szociális gondolkodás, a szociális békére való törekvés. A tőke maga létesít munkásjóléti intézményeket, a társadalom hajlandóságot mutat a szociális haladás érdekében áldozatokat hozni. Az egyház is felemeli szavát a szociális igazság érdekében. A munkaviszonyok, a munkásproblémák tanulmányozása a társadalomgazdaságtan egyik főfeladata. Az egyetemeken telepkeket létesítenek a munkások és a többi osztályok érintkezésének és megértésének előmozdítására.

Az említett három tényezőtől kívül vannak más tényezők is, amelyek a munkások helyzetének javításában közreműködtek, különösen a kulturális, a

közegészségügyi, a politikai és az erkölcsi tényezők, de a szociális haladás javarésze a felsorolt három tényezőnek tulajdonítható.

Milyen része van különösen a társadalomgazdaságtannak, ennek a nagytekintélyű modern tudománynak, az elért eredményekben?

Erre csak beható vizsgálódás alapján felelhetünk.

A társadalomgazdaságtan művelői többnyire erős szociális érzéssel fordultak a munkásprobléma kutatása felé. Központi probléma volt a munkabér kérdése, összefoglalva a százados munka eredményét és a sokféle munkabérelméletet, amelyek különben is két nagy elmélet körül csoportosulnak, többé-kevésbé azt mondhatjuk, hogy van két főteória és egy közvetítő teória. A két főelmélet röviden azzal jellemezhetjük, hogy az egyik kapitalisztikus, a másik szocialisztikus gondolkodás eredménye. A kapitalisztikus elmélet azzal is vált tekintélyessé, hogy tényeken alapul, tényeket magyaráz, míg a szocialisztikus elmélet, ha tényeken is alapul, azoknál meg nem áll, hanem követelményeket állít fel. Ezt magában véve nem lehet rosszalni. Olyan tudomány, amelynek alkalmazott része is van és kell hogy legyen, kell hogy vezéreszméhez vezessen. Avagy ki formulázza az irányeszmét, a tudatlan, a szociális agitátor, vagy szédelő? A technikus talán azt fogja mondani, hogy a fizikusnak nincs szakmájába hozzászólása, hanem a kontárnak? A tapasztalat is mutatja, hogy még olyan író is, aki szigorúan a „tisza elmélet” alapján akar maradni, kénytelen a további fejlődésről legalább egy szégyenlős formulát felállítani, vagy legalább is kritikát mondani, ami már bizonyos véleményt involvál. A „tisza elmélet” híveinek csak annyiban van igazuk, hogy van elméleti, társadalmi gazdaságtan és alkalmazott, gyakorlati gazdaságtan, társadalomgazdaságtan és társadalomgazdaságpolitika. Egyik sem érte el a tökélyt. Vannak az elméleti társadalomgazdaságtannak gyenge oldalai éppen úgy, mint a társadalomgazdaságpolitikának.

Már most visszatérve a két munkabérelméletre, a kapitalisztikus és a szocialisztikus munkabérelméletre, a következőket találjuk: a kapitalisztikus munkabérelmélet lényege az, hogy a munkabér minimumát veszi alapul, a szocialisztikus munkabérelmélet a munkabér maximumát. A kapitalisztikus munkabérelmélet azt tanítja, hogy a munkabér magasságát a munkás létfenntartási költsége határozza meg, míg a szocialisztikus munkabérelmélet azt tanítja, hogy a munkabér magasságát a munkás által előállított érték határozza meg. Ami persze inkább követelmény, inkább a jövő zenéje. A kapitalisztikus munkabérelmélettől az élet épügy mutatott eltérést, mint a szocialisztikus elmélettől, bár kivételek itt is, ott is előfordulnak. A fenntartási költség elméletét tulajdonképpen cáfolja az, hogy bizony a munkás munkája néha nem ér annyit, mint amennyi a

munkabér, másfelől, hogy vannak a kapitalisztikus gazdálkodás életében esetek, amikor a munkás a munka értéke szerint jutalmaztatik. A fenntartási költség mint a munka értéke, jelenthet egy minimumot, de jelenthet ennél többet is, míg az előállított több érték nem jelent mindig egy maximumot, sőt félé, hogy egy szocialisztikus társadalomban a minimum felé közelednék. A kapitalisztikus gazdasági rendszer mellett a fenntartási költség azért jelentett minimumot, mert a gépre támaszkodó nagyipar a munkásnak nem fizetett nagyobb bért, mint amennyi a gép által helyettesíthető munka költsége („gépber”). Ehhez járul, hogy a versenynek és különösen a világpiacon folytatott versenynek csökkentő hatása volt. Azonkívül még hozzájárult ehhez, hogy a nagyipar az első korszakban igen sok selejtes elemet alkalmazott, hiszen a gép többnyire csak egyszerű munkát kívánt, amelyet tanulatlan munkások, azután nők és gyermekek is végeztek, nem számítva azt, hogy nagy tömegekre lévén szüksége, nem nagyon lehetett válogatni. Navratil tanár is nagyértékű, mélyenszántó munkájában¹ beható vizsgálódásokat szentel a munkabér kérdésének. Nemcsak bő ismertetését adja a nevezetesebb munkabérelméleteknek és azok válfajainak, hanem részletesen foglalkozik a munkabérelmélet több fontos kérdésével, a munkabér tényezőivel mind a kereslet, mind a kínálat részéről, sőt az eszményi munkabér kérdését is felveti. Persze a téma majdnem kimeríthetetlen, de az olvasó, a tanuló a kérdés sok igazságát felismerheti és buzdítást nyer további kutatásokra. „A munkásosztály olyan alkotó része a társadalomnak, amelynek jó megélhetése elsőrendű érdeke a társadalomnak.” Mindamelllett a munkabért helyesen a vállalkozó szempontjából költségnek is minősíti és e szempontból a munkásvédő, társadalompolitikai gondolat előretörésével a vállalkozó költségének növekedését emeli ki. Óhajtanó ezzel szemben, hogy a közgazdaságtan a munkabért mind a két oldaláról *egyformán* vizsgálja meg és vizsgálat közben a munkabérrel kapcsolatban ne felejtse el sohasem, hogy a kutató közgazdasági szempontja fölötté áll a magángazdaságinak és hogy neki mindent ebből a magasabb szempontból kell megítélnie. De viszont azt se felejtse el, hogy a jövedelemeloszlás terén közgazdasági szempontból is csak azt vizsgálhatja, amit vizsgálatra a magángazdaság folyamatai nyújthatnak. Ebben teljesen igaza volna Navratilnak, ha a szociálpolitikai felfogás a munkások helyzetének javítását tényleg magángazdasági szempontból óhajtaná, de ez nem áll, mert éppen társadalmi, közgazdasági szempontból foglal emellett helyet. Kiemeljük még, hogy Navratil is természetesen visszautasítja a munkának egyszerű áruként való minősítését. Említsük még a következő tételét: A munkabér a társadalmi fejlődés során emelkedő irányzatot mutat.

¹ Navratil: Közgazdaságtan II. kötet, i. rész. 1939.

Végül felvetjük a kérdést: volt-e a tudomány-nak valami része a munkabérrendszer javításában? A tudománynak első feladata a tudást gyarapítani, de azért nem lehet tagadni, hogy a szociális tudományoknak nagy jelentőségük van a gyakorlati élet szempontjából. A társadalmi gazdaságtan azokkal szemben, akik a munkabérekérdést azzal elintézték, hogy a munkabér mint árú a kereslettől és kínálattól függ, arra figyelmeztet, hogy a munka egy különleges árú, amelynél sok körülmény miatt a verseny nem teljesen érvényesül. A munkásnak, ha éhes, mindenáron piacra kell dobnia az árúját, tehát kényszerhelyzetben van. A munkás, ha Jávában kedvezőbbek a viszonyok, mégsem mehet oda, mert az éghajlat megöli. Árúját pedig nem rakhatja ládába, mint a papírgyáros, mert tőle elválaszthatatlan. Árújának sorsa visszahat reá. Általában kedvezőtlenül alakulhatnak a versenyviszonyok, mert anyagilag gyenge és a gazdasági viszonyok iránt kevésbé tájékozott. Tekintettel ezekre a különleges körülményekre, a tudomány állást foglalt a munkabérprobléma alaposabb tárgyalásán alapulóan a munkabérelmélet exaktabb formulázása mellett és a munkabérviszonyok átalakítása mellett. Követelte a munkásvédelmet, a munkásbiztosítást, az egyesülés szabadságát, a sztrájkjogot, a családi pótbért, a fizetéses szabadságot stb. A tudomány küzdött a munka méltóságáért és ezzel a munkást a társadalmi létrán felemelte. A tudomány nem volt elvonult, nem volt skolasztikus, nem volt vak, hanem belenyúlt az életbe, azt nemesítette, a társadalom legszélesebb rétegét méltóbb sorshoz juttatta.¹

II. A munkás a jövő társadalomban.

A szociális államban a munkabérproblémának természetesen különös jelentősége van. Némelyek azt mondják, hogy az az uralkodó probléma és a szociális jellegű munkabér egyáltalában a gazdasági élet kiinduló pontja, központja, pillére, dominánása. Minthogy a gazdasági élet szoros organizmust alkot,

¹ A probléma különböző részeivel kapcsolatban a szerző a következő dolgozatokban foglalkozott:

A szociális kérdéstről. 1870.

Társadalmi gazdaságtan. 6. kiadás, I. k. 1917.

Munkabér. Közgazdasági Enciklopédia. III. k.

A szociális igazság felé. 1936.

John Stuart Mill és a Trades Unions. Közgazdasági Értekezések. Új sorozat, 2. k. 1914.

Irodalomtörténeti adatok a gabonaáraknak a munkabérekre gyakorolt hatásáról. Közgazdasági Értekezések. 2. k. 1902.

A gabonaárak befolyása a munkabérekre. Közgazdasági Értekezések. Új sorozat, 2. k. 1914.

A munkabérről és az ipari kereset felosztásáról. Közgazdasági Értekezések. 1. k. 1902.

A munkásmozgalom legújabb iránya. 1872.

A szocializmus. 2. k. 1910.

Társadalomgazdasági reflexiók. Epilógus. 1931.

bár önkényes az, hol van eleje, közepe, vége, de mindenesetre olybá vehetjük, hogy a szociális államnak azzal kell kezdenie működését, hogy a munkából élő embernek a megfelelő életlehetőségeket biztosítsa és csak azzal karöltve és azzal összefüggésben és nemcsak szellemében és keretében szabályozza a gazdasági élet egyéb területeit. Ha erre az álláspontra helyezkedünk, két kérdést kell eldönteni: 1. Lehetséges-e ez? 2. Mik ennek a következményei? Az első kérdésre rövidesen felelhetünk. A szociális állam arra törekszik, hogy a munkás megélhetése ne a piac változó körülményeitől függjön, hanem az minden körülmények között biztosítva legyen. Az állam tehát törvényes munkabért állapít meg, mint ahogy ma már a minimális munkabér rendszere életbe lépett. Évszázadokon át uralkodott a törvényes kamatláb rendszere, tulajdonképpen szintén szociális jellegű intézkedés, a gyengébb társadalmi rétegek védelmére. A törvényes kamatláb rendszerének bizonyos következményei voltak, amelyekről erős viták folytak, de hogy az létezett, kétségtelen az is, hogy ezt lehetségesnek, keresztülvihetőnek tartották. Tehát épúgy a törvényes munkabért is lehetségesnek, keresztülvihetőnek kell tartani.

A második kérdés ilyen rendszer következményeiről, feltételeiről a következő elgondoláshoz vezet: elsősorban, természetesen szükséges, hogy a törvényes munkabér helyesen állapíttassák meg. A törvényes munkabérnek észszerűnek, a viszonyoknak, a gazdasági életnek megfelelőnek kell lennie. Nem szabad sem magasabbnak, sem alacsonyabbnak lennie. Ha magasabb, akkor esetleg a termelés korlátozásához vezet; ha alacsonyabb, akkor a munkás helyzetét rosszabbítja. A törvényes munkabér rendszerének következménye lehet az, hogy a törvényes munkabért maximumnak tekintik és hogy azok a munkások sem fognak ezentúl magasabb munkabért élvezni, akik ezt eddig megérdemelték. A törvényes munkabérrendszer következménye valószínűleg az lesz, hogy a gyengébb munkások, akik eddig csekélyebb bér mellett ugyan, de mégis valami keresethez jutottak, ezentúl teljesen kiszoríttatnak, tehát a társadalom terhére esnek. Ha a magasabb bért a termelés el nem bírja, esetleg az állam (egyenesen vagy leplezve), szubvenciók, adóelengedés alakjában kénytelen lesz a termelést támogatni, a munkabértöbbletet tehát magára vállalni, ahogy a törvényes kamatláb idején az állam, az egyház zálogházakat állítottak fel, ahol a kölcsönt kereső olcsó hitelben részesült.

A törvényes munkabérrendszernek velejárója természetesen a tőkekamat és a vállalkozói nyereség csökkenése, illetve csökkentése. A törvényes munkabérrendszer tehát szükségkép a jövedelemmegosztást módosítja, egyenletesebbé teszi, ami a szociális eszménynek meg is felel. Fontos az is, hogy a tőkés és a vállalkozó szellem érdekei meg ne sértessenek

oly mértékben, hogy a termelés ellanyhulásához vezessen. Hogy a törvényes munkabér mellett nem állapít-e meg az állam törvényes kamatlábat és törvényes profitrátát, az nyílt kérdés, de a tapasztalat erősen amellett bizonyít, hogy a profitráta törvényes megállapítása utat tör magának.

A törvényes munkabérrendszer végső következményében megfelelő népességi politikához is vezet, mert az életheletőség a munkás számára csak úgy

biztosítható, ha a munkások száma egyensúlyban van a rendelkezésre álló fenntartási eszközökkel.

A társadalomgazdasági politikának a jövőben sokat kell foglalkoznia a munkabér problémájával, sokat kell a munkabér szempontjából vizsgálat tárgyává tennie, de azért a munkabér mégsem lesz centrális probléma, mert a társadalomgazdaságtannak és a társadalomgazdasági politikának csak egy centrális problémája lehet: a társadalom.

A KÁRPÁTALJAI RUSZIN SZELLEMISSÉG KIALAKULÁSA A CSEH MEGSZÁLLÁS ALATT

ÍRTA:
KÁRPÁTI GÉZA

A ruszin nép történelme tulajdonképpen 1918-ban kezdődött. Egy nagy birodalmat bomlasztó erők sodrában úgyszólván az ismeretlenségből kerültek elő a világháború vége felé az ötszázezernyi nép önállóságának kérdései, amelyek az elszakadásra törekvés és megtartani igyekező párharcában napról-napra nőttek jelentőségben.

Mivel a ruszin nép sem történelmi, sem földrajzi indokoknál fogva nem volt szerves részként beilleszthető a csehszlovák államtervezetbe, a csehszlovák propaganda főleg oda irányult, hogy biztosítsa a ruszin föld elszakítását Magyarországtól. Ezzel szemben az akkori magyar kormányok a megtartás érdekében hajlandók voltak különleges előnyöket adni (Ruszkra Krajna, Jászi nemzetiégi tervezete). Nyilvánvaló, hogy az, akinek meg kellett a területet kapnia, nem ígérhetett kevesebbet a magyar kormánynál. A kombinációkból az Oroszországhoz csatolás lehetősége részint az ottani bolsevik rezsim miatt, részint pedig azért esett el, mert a nyugati hatalmak ellene voltak annak, hogy Oroszország a Kárpátokon keresztül jusson Közép-Európába (lásd Benes beszédét kárpátaljai útja alkalmából 1934-ben). Ugyancsak hamar elesett az Ukrajnához csatolás lehetősége is, mivel nem alakult meg az önálló Ukrajna. Minden más kombináció, tehát a Lengyelországhoz vagy Romániához való csatolás gondolata is háttérbe szorult, mihelyt Masaryk megkötötte az amerikai ruszinokkal a csatlakozási egyezséget, amelynek eredményeképpen „Podkarpátská Rus” Csehszlovákiához került az autonómiának alkotmányjogi megállapításával.

Ebben az időben, párhuzamosan a külföldi aktivitással, a kárpátaljai lakosság is mozgolódni kezdett. A nép képviselőit a helyi nemzeti tanácsok

vállalták. Ezek - ha nem számítjuk a hucul köztársaság megalakítására irányuló kísérletet - háromféle törekvést mutattak: megmaradás Magyarország kebelén belül, csatlakozás Ukrajnához, csatlakozás Csehszlovákiához. A világpolitika alakulása szerint legelőbb ejtették el a második kombinációt, majd az elsőt is így végül a nemzeti tanácsok együttes ülése 1919 május 8-án Ungvárott kimondta a Csehszlovákiához való csatlakozást. Ha ekkor Magyarországon nem proletárdiktatúra tartja a hatalmat, egészen másképpen ütött volna ki az ungvári szavazás.

Az így világrahozott újszülött első önálló lépéseit Párizsban tette meg, ahol a csehszlovák békedelegáció tagjai között dr. Beszkid Antal, a későbbi kormányzó is helyet foglalt. Maga az önállóság pedig - jogilag - az amerikai származású ruszinnak, Zsatkovicsnak kormányzóvá történt kinevezésével kezdődött. Zsatkovics Gergelyt sem sine curákkal, sem parancsszóval nem lehetett befolyásolni, annál kevésbé, mert jól ismerve amerikai honfitársait, joggal tartott attól, hogy működéséért Amerikában majd kérdőre vonják. Hónapok múltak el a tárgyalásokkal. Az amerikai ruszinok türelmetlenkedtek. Zsatkovics mindjobban kedvét vesztette, majd lemondott, elhagyta Csehszlovákiát, visszatért Amerikába és igazolásul kiadta híressé vált füzetét: Expose dr. G. I. Zsatkovicsa, byvseho gubernátora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Ruszi, Homestead, 1921, amelyben leírta harcát a cseh kormányzattal a kormányzói székben. Jelentését így végzi: „két szóval, Lloyd George szavait használva, a ruszinok csupán *fair play-t* kérnek”, amivel a nemzetközi világ előtt dezavualta a cseh belpolitika taktikázását. Ez volt az első súlyos súrlódás a ruszin-cseh politikai életben.

A kormány azonban óriási nehézségekkel találkozott a közigazgatás és az iskolaügy megszerzésénél is. A régi magyar tisztviselők jó része nem tette le a fogadalmat, helyükre nem lehetett kvalitásos cseh hivatalnokokat hozni, mivel azokra Cseh-Morvaországban és Sziléziában volt szükség, hogy a vezetést átvegyék a német hivatalnokoktól. Tehát a kormánynak meg kellett elégednie olyanokkal, akik egyáltalán hajlandók voltak Kárpátjára jönni, még ha soha nem is voltak hivatalnokok. A cseh nép elég magas általános intelligenciája mellett a mesterember-legionisták pótolták a hivatalnokhiányt, azonban távolról sem voltak elegendően ahhoz, hogy az ügymenet zavartalan legyen. Emiatt a kormányzat szláv emigránsokat toborzott, ahonnan csak tudott, Galíciából, Bukovinából, Bécsből, Jugoszláviából, a csehországi menekülttáborokból, esetenként még táviratilag is. Így többszáz orosz, ukrán, örmény menekült jött be Kárpátjára. Ezek vagy az orosz bolsevizmus elől menekültek külföldre, vagy a lengyel állam negációja miatt emigráltak, de megfért közöttük a magyarországi kommunisták Csehszlovákiába menekült néhány tagja is, és főleg a szociális, valamint az iskolaügyek helyeit foglalták el. A közigazgatásban gyengébben voltak képviselve. Szerepük a bejött cseh hivatalnokokéhoz hasonlóan a kovászának felelt meg és a nép átnevelésének óriási munkája várt rájuk.

A nép átnevelése tehát három irányban haladt: cseh, orosz és ukrán szellemben. Leghatalmasabb anyagi eszközökkel rendelkezett a cseh átnevelő-irányzat, hiszen háta mögött állott az egész állami apparátus. Viszont a legnehezebb feladat is rá várta, mivel sem nyelvi, sem történelmi, sem kulturális tradíció nem kötötte a ruszinsághoz.

Masaryk és a cseh vezető politikusok jól tudták, hogy a cseh állam önállóságának megszerzésénél jóval nehezebb feladat hárul rájuk az állam belső megszervezésében és ezáltal jövője biztosításában. Ilyen munkában felbecsülhetetlen szolgálatot teljesít a történelmi tradíció. E szempont legfőbb képviselője mindig és mindenütt Masaryk volt s így az ő személyes tekintélyén keresztül indult meg az új cseh állam eszméi kiépítése. Ehhez azonban az kellett, hogy a Masaryk-kultusz meglegyen nemcsak az értelmiség körében, de a köznépből, sőt az állam összes és olyan nagyszámú nemzetiségi körében is, akik Masarykról vajmi keveset tudtak.

Minden államfőnek kell hogy legyen kultusza. A Masaryk-kultusz sajátos jellegét onnan kapta, hogy egy 300 éven át történelméből „kiesett” nép adta meg tiszteletét vezető harcosa iránt agg korában. Műveit sokezer példányszámban kapkodta szét a közönség, tisztelői és volt tanítványai egymásután jelentették meg méltatásaikat és szemelvényeiket gondolataihoz, alaposan leírták és elemezték külföldi tevékenységét, államszervezési alapelveit

stb. Eredményei és magas pozíciója bámulatot váltottak ki, mindenki minél többet akart megtudni felőle, a lapok napról-napra közölték intimitásait, ünnepélyeken, rádióban, színpadon, általában minden kultúrmegmozdulásnál lehetett hallani róla valamit s mindezek hatására eszméi hihetetlen mértékben elterjedtek. Mindez döntő hatással volt a ruszin fiatalság gondolkozásának kialakulására is.

Masaryk már pályája elején felismerte azt, hogy nemzete újjáéledésénél a legfőbb akadály alacsonyabbrendűségének érzete. Ez érzés kialakulásának okát abban látta, hogy a nép az évszázados elnyomás alatt elvesztette történelmi távlatát, bele-törődött sorsába, sőt egyszerűen nem is gondol arra, hogy önálló is lehetne, így nem fedezi fel magában az államalkotó képességeket. Hogy nemzetét ebből a lemondásból felrázza, Masaryk az egyetemi katedrán, az egyetemi hallgatók szervezeteiben, a munkások között azok otthonaiban, a gyárak előadótermeiben széleskörű tevékenységet folytatott. Megvilágította, hogy a cseh nép tulajdonságai életrevalóságra mutatnak, hogy e nép dolgos, szorgalmas, gyakorlatias, ügyes és hogy van olyan eszes, mint a felette uralkodó nép volt, hisz a történelem folyamán világraszóló tehetségeket adott az emberiségnek, mint pl. Husz, Comeniust. Különben Husz eszméit, ahol csak tehetette, magyarázgatta. Igyekezett átvinni a köztudatba, hogy Husz nagy ember, nagy tudós, nagy gondolkodó volt s hogy ez logikusan következik cseh származásából. A cseh egyetemi hallgatókra is rákényszerítette, hogy foglalkozzanak ezzel a kérdéssel. Úgyszólván minden esetben megkérdezte: „jelölt úr, mi volt ebben a kérdésben Husz véleménye?” Ilymódon a Husz-kultusz lépésről-lépésre erősödött, öregbítette a hatást a trocnói Zsizskára és a huszita harcokra vonatkozó sok történelmi emlék (Császlávi, tábori, stb. múzeumok). Lassan éledezett a cseh nemzet történelmi elhivatottságának érzése is, mert hiszen feldolgozták a nagy történelmi múlt eseményeit, mint szt. Vencel korát, IV. Károly nagyságának bizonyítékait, Podjebrad harcait és eszméit. Ehhez kapcsolódott a huszita idők „haladó” jellegének méltatása, majd Comenius nagysága, Chelcsicky idealizmusa. Masaryk szívesen mutatott rá arra is, hogy a százados elnyomás alatt sem aludt a cseh lélek, mert mialatt Comenius az emigrációban hozott dicsőséget nemzetének, otthon a nép szorgalmasan ápolta nyelvét és kitartott nemzeti ideáljai mellett, amennyire azt megengedték a politikai körülmények. Amikor pedig az általános európai mozgalmak ezt lehetővé tették, egyes vezérférfiai szóban és írásban is kifejezték a nemzet törekvéseit, sőt 1848-ban szt. Vencel napján a prágai forradalom alkalmából a nép is megnyilatkozott.

Masaryk különösen három férfival foglalkozott: Palackyval, Smetanával és Havlicsek-Borovszkyval.

Palacky Ferenc a csehok legnagyobb történetírója volt. A XIX. sz. elején megjelent nagy történelmi munkájával („A cseh nemzet történelme Cseh- és Morvaországban.”) neve ismert lett a cseh nép széles köreiből. Feltűnést keltettek gondolatai és kísérletei a cseh nép jövőjének biztosítására. Ezeket a kísérleteket Masaryk is gyakran felhozta, mint egy cseh vezető-politikus jószándékának bizonyítékát arra nézve, hogy a cseh nemzet élete az osztrák állam keretein belül rendeztesse. Viszont a kísérletek eredménytelenségéből azt a következtetést vonta le, hogy Ausztriában nincs meg a jószándék a kielégítő rendezésre, tehát minden újabb kísérlet felesleges.

Jóval kevésbé ismert személyiség volt Smetana Frigyes filozófus. Gondolkodásának mélységével, huszita felfogásával és a cseh nép sorsán érzett búskomorságával megkapta Masarykot. Mivel tisztán tudósról volt szó, akinek hatása nem jutott ki a néphez, Masaryk bámulata iránta nem vert gyökeret szélesebb körben.

Húsz mellett legtöbbször Havlicsek-Borovszkyval foglalkozott Masaryk. Ez a szangvinikus, nyugtalan lelkű újságíró és politikus természeténél fogva nem tudott megmaradni a tudományos alapoknál és az akadémikus megállapításoknál. Többször akart, mint Palacky vagy Smetana és kereste a cseh nép kérdéseinek megoldásának gyakorlati módjait. Kombinációba vette az osztrákokkal való együttélést, az önállóságot, az állami föderációt. Eljárt Oroszországba, mint ahogy akkoriban megtette azt minden szláv nép vezetője, mert a cárt tartották a szláv nemzetek mentorának. Erről az útból kiadott könyve („Obrazy z Rus = Oroszországi képek”) elégé lesújtó képet mutatott Oroszország belső életéről. Havlicsek kísérletei, elgondolásai, kapcsolata a cseh nemzet önállósítására kitervelt számos szempontot tisztáztak s ezeket Masaryk az egyetem kapuin belül és kívül szívesen elemezte.

A cseh politikai élet az 1848 év körül főleg Havlicsek munkálkodása folytán meglehetősen megélénkült s ez az élénksége nem csökkent az osztrák-magyar kiegyezés koráig. Ez az időszak a cseh politikai életre már viharosnak volt nevezhető. Masaryk éppen ebben az időben élte ifjúkorát. Amikor megszerezte magántanári képesítését a bécsi egyetemen, már megvolt az öntudatos célja és igen alaposan fogott neki a diákok átnevelő munkájának a bécsi egyetemen; amikor pedig a prágai egyetemre került, e munkát egész széles körben tudta folytatni. Az ifjú Masaryk bámulatát az 1848-as mártír és hős Havlicsek iránt a józan megítélés váltotta fel. Belátta, hogy Havlicsek törekvéseire még nem érett meg a cseh nemzet. Ezért Masaryk a történelmi öntudatot alakító munkájával párhuzamosan intenzív nevelőmunkát is folytatott a nép kritikai önértékelésének vonalán. Ebben a munkájában három főszempontot hangsúlyozott:

a) Ha nemzetünk hibáit meglátjuk és azokat elemezzük, ezzel nem szűntünk meg szeretni nemzetünket. Sőt! A mély szeretet ösztönöz arra, hogy igyekezzünk kinevelni a hibákból. Mint ahogy nincs tökéletes egyén, úgy a nemzet sem lehet tökéletes, és ahogy gyermekeinket nem szűnünk meg szeretni, ha hibáikat látjuk és ostorozzuk is, úgy nemzetünk iránt való rajongásunk sem csökken ezzel, hanem okosabbá válik. A cseh nemzet legfőbb hibái, amelyek döntően kihatnak sorsára: az önzés, az önfeláldozás hiánya, a szolgálói érzés, közöny a közérdek iránt, stb. Ezeket a tulajdonságokat kell vagy átnevelni, vagy helyes irányba terelni.

b) Az emberek nagy dolgokra szeretnének vállalkozni. Életüket akarnák feláldozni a hazáért, de közben semmit sem tesznek érte. A hazáért élni kell. Nem nagy tettekkel, de aprólékos, mindennapi munkával ott, ahol éppen vagyunk. Tehát a szabó akkor dolgozik nemzetéért, ha jó ruhákat varr, a tanító, ha jól tanít, az orvos, ha lelkiismeretesen gyógyít, mert ezzel megbecsülést szerez magának és nemzetének, jó példát ad a többinek és megerősödik gazdaságilag. Így azután nagyobb értékeket juttathat a cseh nemzetnek magából is és anyagi forrásaiból is. Nem végezhet mindenki nagy munkát. A nagy munkák elvégzésére kevés ember kell. De az apró, mindennapi, szürke munkákhoz ezrek-milliók kellenek. A modern idők fontossága nem annyira a nagy feladatokban, mint inkább a rendszeres, apró munkákban rejlik. A múltban feltaláltak már minden átfogó dolgot, a mai idők találmányai az apró dolgokra, teljes részletkérdésekre vonatkoznak, de éppen ezért egyáltalában nem mondhatók kevésbé értékeseknek.

c) Az elnyomás az emberek átka. Ebben pedig nem annyira az elnyomó a hibás, mint az elnyomott. A történelem folyamán mindig csak addig voltak elnyomók, míg az elnyomott hagyta, hogy elnyomják. Helytelen az a tétel, amit Tolsztoj Leó szövegezett meg: ne ellenkezzünk a rosszal! Igenis a méltatlanságnak ellen kell állani. Minden embernek joga van az önvédelemre és ha hagyja magát, megérdemli az elnyomást. Általában helytelen az orosz gondolkodásnak, mint Dosztojevszkijnek is mozdulatlansága. Dosztojevszkij embere az ocsmány koldusnak igyekszik gyorsan adni alamizsnát, hogy minél hamarabb szabaduljon meg a kellemetlen látásától, pedig éppen ellenkezően, foglalkoznunk kell vele, véglegesen segítenünk kell rajta.

Ezt a három főszempontot Masaryk több változatban domborította ki műveiben; minél intenzívebben igyekezett beoltani azokat a köztudatba. Hatása észrevehetően jelentkezett, hiszen tanítványai számszámra szóródtak szét a vidéken s mint orvosok, ügyvédek, mérnökök a maguk kis körében ebben a szellemben nevelték a népet. A nemzeti öntudat emelkedésével fokozódott a közügyek iránt való

érdeklődés, a köznek nyújtott támogatások tempója. A politikai élet kristályosodásával Masaryk jelentősége is fokozódott, úgyhogy már programmal kellett a nyilvánosság elé lépnie. Masaryk az evolúció híve volt, amit a forradalmi megoldások felé hajlók előtt „lassú revolúciónak” mondott s úgy képzelte el, hogy a cseh nemzet anyagilag és lelkiileg megerősödve elég erős lesz majd jogainak kivívására és a hatalom megszerzésére hazájában. Politikai ténykedése közben mindjobban meggyőződött arról, hogy az osztrákoktól engedményekre nem számíthat, mert hiányzik belőlük az ehhez szükséges jóakarát. Ezért eltávolodott az evolúciótól a forradalom felé, amelyhez „minden intelligens embernek joga van”, mondta egy orosz filozófussal. Ekkor már a cseh nemzet önállósítását csak az osztrák-magyar monarchia felbomlása árán tartotta kivihetőnek. Ilyen megoldás azonban elképzelhetetlen volt külső segítség reménye nélkül. Ezt a segítséget a cártól várták. Masaryk, hogy megállapítsa a lehetőség realitását, Oroszországba utazott.

Oroszországi tanulmányútja alkalmával szerzett tapasztalatait egy kritikai könyvben írta le s objektív meglátásai hideg zuhanyként hatottak az orosz ábrándban élőkre, Masarykot pedig híressé tették külföldön is. Következésképpen az ábrándképekben élők tábora gyérült (a világháború alatt Nikolajevics nagyherceg hírhedt felhívása, majd Kramárzs halálra ítéltése élénkítette fel újra), Masaryk tekintélye és köre nőtt. Eszméi érlelődtek, terjedtek, belopóztak a kunyhókba is. Masaryk pedig járta a delegációkat, eljárt Boszniába, Szlovákiába és a külföldre; figyelt, kapcsolatokat szerzett és népszerűsítette a cseh kérdést.

Amikor ezután a cseh állam megalakult, a Masaryk-kultusz mellett egyes kisebb csillagok is ragyogni kezdtek, jelentőségük szerint kisebb-nagyobb fényvel. Legnagyobb tekintélye volt az okos és nagyvonalú Svehlának, vagy a halál szélén állott Kramárzsnak (aki persze az önálló cseh államban a maga orosz segítségvárásával háttérbe szorult). Utánuk következtek az energikus Rasin, a szokol-vezér Scheiner, az agilis Benes, a szorgalmas Szanyek, a szlovák vezérek közül Srobár, Dérer, Hodzsa, Hlinka és Zoch.

Mindezekről a szempontokról, emberekről, munkákról, történelmi hátterekről Kárpátalja népe 1919 előtt vajmi keveset tudott. És hogy 1938-ban mégis széles körben ismertek voltak előtte, meg hogy a cseh nép és vezetői iránt tisztelet, belátás, megértés volt tapasztalható az csak azt bizonyítja, hogy cseh szempontból nem volt hiábavaló a sok ismeretterjesztő, népszerű Masaryk-tanulmányra, a légiókról szóló kiadványokra fordított pénz, nem volt hiábavaló a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak megtöltése cseh hazafias munkákkal vagy cseh környezetben játszó regényekkel, nem voltak fölös-

legesek a sűrű rádióadások és népművelési előadások és az A-Zet-szerű (kb. négy magyar filléres) napilap fenntartásának, a Szokol-ünnepélyekre, agrár-szociáldemokrata napokra Csehországba rendezett ingyenes vagy majdnem ingyenes társasutazásoknak költségei szellemi téren megtérültek.

A csehekkel szemben az orosz eszmei kör hatása nem mozgott a realitások talaján, viszont távlataival amazénál mélyebbre nyomult. Turgenyev sajátos nyugatiassága nem jelentett újdonságot Kárpátalja lakosai előtt, mégis jóval közelebb állott gondolkodásához, mint Anatole Francé, Thomas Mann, Flaubert, Unamuno, Keller, Hugó Victor, Dumas, Maupassant. Ezeknek az íróknak főbb művei kitűnő orosz fordításokban hozzáférhetőek voltak ugyan, azonban gyéren olvasták azokat. Shaw, Wells, Dickens, Thackeray műveiből már sokkal több orosz fordítást találunk, mint a többi nyugati íróéból, de még ezeknek hatása is eltörpül amellet a befolyás mellett, amellyel az eredeti orosz irodalom könyvtömege nehezedett az érdeklődőkre. Puskin, Gogolj, Csehov, Tolsztoj Leó, Tolsztoj Alexej, Dosztojevszkij, Kuprin, Gorkij, Avercsenko, Bunyin, Mereskovszkij, Mihajlovszkij stb. romantikus-misztikus költészete idő- és térbeli távlataival különleges erővel ragadta meg a lelkeket.

Az orosz írók művei azzal emelkedtek általános jelentőségüekké, hogy főleg mély, emberi kérdéseket bolygatnak meg és a forma, a külső elmosódott aláfestésként szerepel. Sajátos világ az, amelyben a jól szituált intelligens ember egyszer csak nekiindul a nagy síkságnak és hónapokig vándorol, – amelyben a *gyilkost* előre *sajnálják*, mivel büntetésén túl arra a szenvedésre gondolnak, amely vár rá, tehát csak *szerecséttlennek* nézik, – ahol az időt távlataiban értékelik, hiszen egy-két napos mulasztás nem forgatja fel a világ rendjét, hiszen az igazság ilyen kicsiségeken felül érvényes, – ahol az emberek a világ rendjének megváltoztatásán törik a fejüket, nem pedig a helyi kérdéseken, – ahol az emberek álmodoznak, könnyen fanatizálódnak, minden iránt érdeklődnek, mindenkit megsegíteni, vagy ha úgy tetszik, megváltani akarnak – és ahol lassan, nagyon lassan dolgoznak.

Mivel az orosz irodalmat az írók sajátos gondolkodásának ismerete nélkül nem tudjuk igaz értelemben felfogni, rendkívül fontosak a művek megszületésének előzményeit megvilágító ismeretetések. Kárpátalján ezekre az ismertetésekre a sok emigráns vállalkozott. Amikor a hófúvásos napokon, karácsony estéjén, szilveszteri évbúcsúztatáskor, vagy nagypénteki zsolozsma után átszellemült, távolbanező szemekkel kitárták lelkük mélységeit és a hallgatóság elé varázsolták a végtelen orosz szteppét, a templomkupoákat, a beláthatatlan hómezőket, a misztikumot, a Volgát, a Szibériába menetelő szomorú karavánokat, megbabonázták a

fiatal lelkeket. Lelkendezve szavalták Puskin bájos sorait, mesélgették operáik moszkvai, szentpétervári előadásait, mámoros fővel magyarázhatták az orosz nép elhivatottságát, amit legvilágosabban Dosztojevszkij fejezett ki Puskin emlékünnepevényén tartott beszédében, hogy t. i. az orosz lélek egyesíteni tudja magában a nyugati kultúrát a keleti szellemmel s így az emberiség haladásában minden népnél nagyobb kultúrszerep vár reá, vagy ábrándozva elemezték Tolsztoj „Feltámadás”-ának emberi mozaikképecskéit, Karamazov lelkületét, Raszkolnyikov vergődéseit, néha változatosságból Napóleon nagy ellenfelének, Szuvarov tábornoknak kegyetlen, de az orosz farkas természetének megfelelő szívósságát és zseniális terveit, Napóleon oroszországi kudarca okozójának, Kutuzovnak kunktatori taktikáját, balalajkáik hangjaira a komor, merengő orosz dalokat megszólaltatták – ezek mind felejtetetlen emlékként ragadtak meg az ifjak lelkében.

Az írók és hadvezérek mellé felsorakoztak a művészek, tudósok és felfedezők: Mendelejev, Mecsnikov, Pavlov, Csebicev, Kovalevszka, Prszeljszkij, Mendelsohn, Csajkovszkij, Musszorgszkij, Verescságin, Saljapin, stb. annak igazolására, hogy az orosz nemzet a tudomány és művészet minden terén eredeti, vezetővilágviszonylatban is kiváló elméket adott az emberiségnek.

Ilyen képtömeg, amennyiben zavartalanul érvényesül, nemcsak megragadja az embereket, hanem arra is csábítja, hogy mélyedjenek el a kérdésekbe. Kárpátalja fiatal értelmiségének az orosz kultúrához tartozó része tehát egymásután elolvasta eredetiben az orosz írók műveit. Lehetővé tette ezt, hogy az orosz klasszikusok több-kevesebb példányszámban minden köz- és iskolai könyvtárban (és számtalan magánkönyvtárban is) megvoltak, a Duchnovics kultúregylet községi szervezeteinek könyvtárai pedig majdnem kizáróan ezekből állottak.

Ehhez csatlakozott az orosz kiadású tankönyvek hatása, amelyeket más híján egészen 1938-ig használtak az iskolákban.

Az ilyen ifjú az iskolából vagy az életbe lépett ki s akkor a felszedett gondolatokat átadta közvetlen környezetének, legalábbis hozzászoktatta azt a sajátosan orosz szempontokhoz és távlatokhoz, vagy pedig az egyetemre jutott fel (ezek száma egy időben százon felül volt) és akár a prágai, akár a pozsonyi, vagy brünni nagy könyvtárakban, továbbá a diákegyletekben (Vozrozsdenije) továbbfejlesztette ismereteit és vonzódását az orosz szellemhez. Mivel pedig a cseh nép maga is állandóan hangoztatta a szláv összetartozandóságot, nem tagadván, hogy a nagy orosz néptől reméli fennmaradását, az egyetemi tanárok pedig forrásul elsősorban az orosz tudományt használták fel és főleg annak értékét hangoztatták, a kárpátaljai ifjak egyetemi tanul-

mányaik alatt orosz meggyőződésükben erősödtek. Annál is inkább, mert az egyetemeken számos oroszországi emigrált tanár is tanított. Az otthoni értelmiség erősítését szolgálták az egyébként gyéren (évente kétszer) rendezett, nívós előadássorozatok, amelyekben orosz menekült egyetemi tanárok, tábornokok, tudósok adtak elő.

Az ukrán eszme hatása Kárpátaljára egészen új keletű. Az ukrán kulturális és nemzeti élet csak Sevcsenkoval kezdett éledni. Sevcsenko könnyen gördülő, változatos tárgyú, teljesen népi gondolkodás felé hajló szép verseit széltében-hosszában olvasták nemcsak Belső-Ukrajnában, hanem Galíciában és Bukovinában is. E zseniális ember műveinek muzsikaszzerűen ható sorai tele vannak szövefonva népi filozófiával és e tulajdonságuk miatt a legprimitívebb lélekben meg tudtak ragadni. De amíg Belső-Ukrajna népe inkább szellemi tápláléknak vette azokat, addig a galíciaiak aktívabban reagáltak és hatásuk alatt az értelmiség körében kristályosodni kezdett a felszabadulásra irányuló hajlam. Az ismeretlenség homályából felbukkantak a népies költők (Levickij, Saskevics, Lesza, Ukrajinka, Borisz Hrincsenko, Fegykovics, stb.) s mivel az osztrák uralom sokkal több szabadságot engedélyezett nemzeti mozgalmuknak, mint az oroszok, hamarosan megszervezték a népkutató tudományos munkát is. Megalapították a „Sevcsenko tudományos egyesületet = Naukove tovarisztvi imeni Sevcsenka” Lembergben, amely egyre rendszerebbé vált. Politikai okok, mint pl. az osztrák parlamentben a nemzetiségi képviselők taktikázása, vagy az oroszok pánszláv jellegű politikája fokozták a galíciai ukránok öntudatát. Ennek az öntudatnak fennmaradásáról azután gondoskodtak az iskolák és a mindnagyobb számban fellépett írók, akiknek jórésze pedagógus volt, tehát a katedrán is folytatta a nemzetébresztő munkát.

Az ukrán nép helyzete azonban a csehekénél is tragikusabb volt. Náluk teljesen hiányzott a történelmi háttér, hiszen a történelem folyamán sohasem tudtak tartósan államot alkotni. Ennek okait állandóan kutatták a történelemtudósok (Hrusevszkij, Franko) s kutatásaik közben a hejtmanok koráig jutottak, mint utolsó önálló nevezhető alakulatig. Így lett a kozák hejtmanok kora az ukrán történelem hőskorává, a nemzeti vágyak tükrévé és azzá a fix ponttá, amelyre – mint történelmi és erkölcsi alapra – építve kell kialakulnia az önálló ukrán államnak. Eposz, vers, monda, rege, regény jelent meg erről a korszakról (pl. Hajdamáky, Tarasz Bulyba), a hőstettek egész sora került napvilágra. Kitűnt, hogy az ukrán nemzet századokon át történelmi hivatást töltött be, mivel végvári vitézeivel (innen az elnevezés: ukrán = u kraju = a végen) Európát védte az ázsiai népek betörései ellen. Annak az ukrán nemzetnek, amely Európa

védőbástyájaként vértett, amely Európa mártírja, üldözöttként kell élnie otthon. Elnyomója pedig egy olyan nemzet, amely vele szemben semmi magasabbrendűségét nem tud felmutatni, de amely teljes brutalitással használja ki hatalmát a mártír ukrán nemzettel szemben.

Ez a gondolkodás lappangó, de folyton erősödő gyűlöletet támasztott az oroszok iránt. Ezt a gyűlöletet ébrentartották az ukrán hőskorba visszapillantó irodalmi művek, történelmi munkák és a hazai rög kérdéseiben elmélyedő elmélkedések. Marko Vovcsok, Kocubinszkij, Lesza Ukrajinka, Franko, Vinnicsenko, stb. egy-egy téglát szállítottak a népi problémákkal foglalkozó építményhez. Műveik értékét sokszor támadták ugyan Kárpátalján a nyelvi harc folyamán, mivel kultúrértékük valóban csekély Dosztojevszkij vagy Tolsztoj mértékével mérve, viszont letagadhatatlan, hogy izzanak a haza, a föld, a faj, a nép szeretetétől, melegek, megkapóak. Már pedig a nemzeti közvéleményt ilyen művek szokták kialakítani.

A népek, nemzetek, fajok életét Gustave le Bon szerint a tradíció, a nemzeti misztikum, az ősök sírja, az elődök levegőn, földön, építményeken, emlékeken, eredményeken, jellemén, temperamentumon, gondolkodásmódon keresztül kinyilatkoztatott szelleme szabja meg. Ha megvan a nemzeti szellem, úgy elnyomatás esetén lappangva, meghúzódva tengődik, sőt terjedni is tud, mert hiszen megfoghatatlan, anyagtalan. Különösen feltűnő ez a lappangó jelleg az ukrán kérdésben. Az ukrán nemzeti szellem ugyanis erős ellenféllel állott szemben, a hasonló beállítottságú oroszokkal. Az oroszok jól ismerték a déliesebb, mozgékonyabb, de lelkiekben velük egyező ukránokat, századokon át együtt éltek velük, elvegyültek közöttük, így azután minden ukrán mozgalmról már az elején tudomást szereztek és a terveket megghiúsították. Ilyen esetek még nagyobb óvatosságra és visszahúzódsra kényszerítették az ukránokat, még jobban növekedett az oroszok iránt érzett gyűlöletük. Ebben az állapotban az ukrán értelmiség a földalatti munka hihetetlenül tökéletes rendszerét fejlesztette ki. Az értelmiség állandóan és tökéletesen beszélt az orosz nyelvet, úgyhogy sejteni sem lehetett, hogy külön ukrán álmai volnának. Ukrán nyelven csak legbizalmasabb környezetben beszéltek. Még jobban vigyáztak a nemzeti célok emlegetésénél. A mozgolódók személyesen ismerték az egyéneket, hosszú éveken át figyelték a kiválasztott egyénnek nemcsak környezetét, de távoli kapcsolatait is, rokonságát és társadalmi érintkezési gyakoriságát. A befogadottak között lassan, de megalapozottan egy összefogás alakult ki és a történelmi pillanatban, amikor megcsillant egy pillanatra az önálló Ukrajna reménye, sok-sok ezren állottak készen harcra az oroszok ellen. A harc elveszett, az ukránok óriási

tömege ellepte Európa országait. Kárpátalja Prága jóvoltából sok százat kapott belőlük. A földalatti munkának több, mint 100 év alatt beléjük idegződött szellemét nem tudták levetni, itt is zárkózott életet éltek, nem tárva fel titkaikat, állandóan figyelve a lakosságot és az egyedeket.

Kárpátalján összekerültek a galíciai és bukovinai ukránok a tőlük eltérő nevelésű oroszországi ukrán emigránsokkal. A nevelésbeli eltérés onnan eredt, hogy az osztrák uralom liberálisabb bánásmódja bátrabb fellépést, élénkebb nemzeti mozgolódást tett lehetővé. Így a galíciaiak kultúrélete jóval élénkebb volt az oroszországi ukránokénál. Sőt innen indult ki a nyelvtisztítási folyamat is Ohienko vezetésével azzal a céllal, hogy a többféle tájszólás mellett, amelyek nemcsak szókincsben, de még nyelvtani formákban is eltértek, s amelyek mindegyike rendelkezett néhány neves íróval, egyetlen irodalmi ukrán nyelv alakuljon ki. Ez a folyamat még nem fejeződött be.

Kárpátalján tehát összekerültek a felkészültebb, agresszívebb, aktívabb galíciai ukránok az óvatosabb, figyelőbb, körültekintőbb oroszországiakkal. Mindkét csoport az ifjúsággal kezdett foglalkozni. Az egyik eszmékkel telítette, a másik a módszerekre oktatta ki. Az első a könyvtárakat vette kezelés alá, a másik főleg a szervezeteket. Az első fanatizálta, a másik irányította. Módszereik figyelemreméltók voltak. Például a cserkészszervezetben minden helyi csoportnak volt egy patrónusa, akiről elnevezték a csoportot. Az I. cserkészvizsga egyik tétele volt, amelyre minden jelentkezőnek meg kellett felelnie: ki volt ez a patrónus, mit tett az ukrán népért, mi a hatása, milyen jelentőségű, stb. Patrónusokul mindenütt régi kozák hejtmanokat válogattak ki, csak ritkán találunk közöttük újabbnak ukrán író, de véletlenül sem találunk Kárpátalján kárpátaljai eredetű patrónust az ukrán cserkészszövetség csoportjainál. Vagy például, ha a könyvtárakban valaki Tolsztoj egyik művét kérte, az ukrán könyvtáros sablonos válasza ez volt: kivette valaki, de olvasd Levickit, ő is nagyon szépen ír és kezébe nyomta Levicki valamelyik regényét.

A további fejlődés sablonos volt. Az ifjúság a könyvek és az emigráns ukránok személyes hatására megszerette az ukrán nép ábrándjait, fantáziáját, sorsát és általában a középiskolák IV. osztályától kezdve arra voltak irányítva, hogy érdeklődjenek az ukrán nemzet legutóbbi sorsalakulása és az azt megelőző s követő események okai iránt. A gyerekek, ahol csak tehették, megszerezték Vinnicsenko, Andrievszkij emlékiratait, amelyek az 1919 évi ukrán köztársaság néhány hónapjával foglalkoznak. Ha nem voltak meg a könyvtárban, úgy az ukrán tanerő magánkönyvtárából „szívességből” kikölcsönözte ezeket.

A népkönyvtárakkal és az iskolai könyvtárakkal párhuzamosan működtek a cserkészkönyvtárak, ame-

lyek az előbbi könyvtáraknál észlelhető őrült töltötték ki. Ha ugyanis az iskola igazgatója, vagy a jegyző, esetleg a népművelési bizottság vezetője nem volt ukrán vagy ukránbarát, a könyvbeszerzéseknél akadékoskodhatott. Tényleg úgy is volt, hogy amikor a politikai hatóságok nehezményezni kezdték az ukrán mozgólásokat, itt-ott felváltották az ukrán könyvtárosokat kárpátaljai származásúakkal. Persze az ukránok ukránbarát, a másik tábor ukránellenes kárpátaljai igyekezett ezekre a helyekre tétetni, hogy a befolyásukat biztosítsák. De ez már nem jelentett teljes szabadságot. Közben óriási mennyiségű cseh könyv tódult a könyvtárakba. Azokat a könyveket, amelyeket nem lehetett megvenni a közkönyvtárakba, bejuttatták a cserkészkönyvtárakba. Ilyen úton számos tendenciózus mű került a nép közé.

A könyvek mellett az ukránok nagy gondot fordítottak a személyes hatásra és az élőszó varázsára is. Az ukrán tanítók és tanárok szerették, ha diákjaik felkeresték őket lakásukban. Ott azután el-elbeszélgettek velük, ami családi jelleget adott a tanítói viszonyának. Ezek a beszélgetések elsősorban a tanuló családi viszonyaira vonatkoztak. Előkerültek a megélhetési gondok. Legtöbbször ráterelődött a szó arra is, hogyha autonómia lenne, mindenről és mindenkiről lehetne gondoskodni, mert akkor nem volnának cseh hivatalnokok. Pedig az autonómia alkotmánytörvényileg biztosítva van, ki kell tehát harcolni, ez olyan jog, amit érvényesíteni kell. A galíciai testvérek politikai helyzete még nehezebb, azok mégis összefognak a nagy ellenség, a lengyel ellen, szövetkezetekbe tömörülnek, támogatják egymást s ezáltal az ottani ukrán nép jóléte emelkedik, ezáltal elősegítik az ukrán öntudat nevelését is. Az ukránok sorsa általában mindenütt egyforma, el vannak nyomva Oroszországban, Galíciában, Bukovinában és Podkarpátszka Ruszban is, pedig milyen szép élet lenne az önálló Nagyukrajnában, amely az Uraitól a Poprádig terjedne. Ebben a 45 milliós államban mindenki boldog, megelégedett lehetne. És ez az idő eljön majd, mert az igazságtalanság nem tarthat örökké, az ukrán nemzet mártírsága is megszűnik egyszer s akkor dicsőség virrad az összes ukrán népekre. Nem számít, hogy Kárpátalján sokan nem akarják elfogadni az ukrán nevet, hanem ragaszkodnak a ruszin, kárpátorosz stb. elnevezéshez. Az a lényeges, hogy nyelvük mégis ukrán, anthropológiai alkatuk, szokásaik, művészetük, zenéjük is az. Idővel megszűnik majd a nép iránt való ellenszenv is. E beszédeknel az egyik ifjú megjegyzéseket tett, a másik hallgatott s azután elmaradt, a harmadik lelkesedni kezdett. Lassan tehát tisztázódott, hogy kibeen lehet bízni s ki nyerhető meg az ukrán eszmének. Az ilyeneket azután lassan-lassan beengedték az ukrán kérdések „szentélyébe”. Bizalmas levelekkel beajánlották őket az illető iskola ukrán igazgatójához

vagy ha az nem volt, az iskola ukrán tanárának különös gondjaiba ajánlották. Ha pedig állás elnyeréséről volt szó, ugyanez történt a befolyásos barátoknál.

Elsősorban azt kísérletezték ki a fiatallemnél, hogy tud-e titkot tartani. Ha tudott, akkor kezébe adták legbizalmasabb könyveiket is, s a bizalom elmélyülése után feltárták előtte legbizalmasabb terveiket is. Sohasem feledték el kioktatni őket arra, hogy hol és milyen esetben mit kell tenniök, mit milyen módon kell kikövetelniök. Utasításaik mindenre kiterjedtek. Hogyan kell viselkedni a cseh igazgató előtt, a nemukrán ruszin igazgató előtt, hogyan az ukrán eredetű vagy az ukránbarát kárpátaljai tanár előtt, hogyan az ukránbarát, ukránellenes vagy ingadozó osztálytárs előtt. Kiterjedt ez arra, hogy kimutassák a fiatalok előtt, milyen fontos a feltétlenül megbízható falusiak kioktatása az ilyen viselkedésre. Fel kell tehát világosítani az atyát, anyát, nagybátyát, nagytyát, unokatestvért, hogy itt ukrán nemzet él és aki nem is érzi még ukránnak magát, később mégis rájut „saját nemzeti létére”. Ki kell a népet oktatni jogaira és határozott fellépésre nevelni a cseh hivatalnokok előtt, főleg pedig ki kell tartani „saját” álláspontja mellett. Ha lehet nyíltan, ha nem lehet, titkoltan.

A kis Kárpátalján tehát három nagy hatás talákozott. Mindháromban volt valami, ami az embereket összehozta és volt, ami eltávolította.

Eltávolította a nyelvi kérdés, azonban bár az ukrán és az orosz irányzat egymással szemben élet-halálharcot vívott, a cseh iskolák terjedése ellen mindkettő egyformán küzdött. Eltávolította a politikai szempont is. Az orosz kommunizmus megszűnése után újjáéledő és magáraláló, minden eddiginél hatalmasabb orosz birodalom részének képzelte el Kárpátalját, az ukrán egy nagy ukrán állam részére készítette itt elő a talajt, amely államnak Európa szívébe nyúló csücske lenne Kárpátalja, a hatalmat tartó cseh kéz pedig ez alatt szorgalmasan szegecselte a kis országrész térképét a csehszlovák talajhoz. Ennek a szorgalmas munkának hatásától való félelme ösztönözte az oroszokat és különösen a természetüknél fogva sokkal agresszívebb ukránokat, hogy minél ellenségesebb álláspontra hangolják a tömegeket a csehek ellen. Ez a harc nagyon érdekes fejleményeket hozhatott volna, ha nem szakadt volna meg Csehszlovákia életének fonala, mert ha az emigráns ukránok és a nagyoroszok kihaltak volna, neveltjeik, akik hazai talajon éltek, különös harcmódot diktáltak volna rá a cseh politikai vezetőkre. Mindhárom irányzat megegyezett a szláv öntudat nevelésében. Ugyancsak közös törekvés volt a nép jólétének emelése. Megegyeztek végül a vallási kérdések bolygatásában. Az orosz emigránsok kizárólag pravoszlávok voltak, tehát terjesztették a pravoszlávizmust. Támogatták őket a szintén pravo-

szláv oroszországi ukránok, sőt a csehek is, akik így akarták erősíteni a szláv szellemet, míg az ukránok főleg görögkatolikus galíciai csoportja, inkább az egyházi vezető szellemet akarta reformálni. Többek között a templomi nyelvet is reformálni kezdték, ami nagy visszatetszést szült az egyszerű emberekben. Mind e befolyások működése alatt pedig meghúzódva, egyre halványodó erővel lappangott a magyar múlt hatása, a háborúelőtti élet csalogató képe. Jellege gazdasági volt s akkor ütötte fel fejét erősebben, amikor a megélhetés nehezebbé vált. Ez a magyar hatás főként a háborúelőtti generációban élt. Ennek tagjai fenntartották ugyan a rokoni kapcsolatokat az anyaországba elmenekültekkel, ez azonban nem tudta gyengíteni a kialakulásban levő nemzeti öntudatot. Politikai ereje mégis nagy volt a magyar múlt hatásának, mivel mindenki tudta, hogy

a magyar állam azonnal hajlandó átvenni Kárpát-alját és feltétlenül biztosítaná kultúráját, nyelvét és fejlődését. Ez a magyar szellemű, idősebb generáció lassan kihál és átadja helyét a csehszlovák nevelésűeknek. Számolnunk kell tehát a csehszlovák uralom alatti hármás hatás kérdéskomplexumával, egy kis nép vegyes, bizonytalan elgondolásaival, nagyotakarással, a hármás hatás által megzavart lelkiülettel, a képzelet és a realitás, a jószándék és a ragaszkodás, a cselekvés és a tettészínlelés vegyületeivel. A Kárpátaljáról 1918 után elmenekültek ma visszatérve megrettennek, látva az emberek gondolkodásának megváltozását. Hangyabolyyszerű képet ad mindez és mégis meg kell találnunk a világos, egyenes, biztos kivezető utat, amely a konszolidációhoz vezet. Ehhez természetesen alapos helyes népmismeret szükséges.

A HIVATÁSRENDI BERENDEZKEDÉS AZ EGYKORI NÉMETAUSZTRIÁBAN

ÍRTA:
HILSCHER REZSŐ

A hivatásrendiség alapján megszervezett állami és társadalmi berendezkedés kérdése ma még jobban foglalkoztatja a politikusokat és szakembereket, mint valaha. A gazdasági liberalizmus eszméin felépült rendszer alapjai mindenütt meginogtak. Hogy miért, azt sokféleképpen magyarázzák, mindenki úgy, ahogyan azt a maga egyoldalú szemszögéből látja, vagy látni akarja. A valóság azonban az, hogy a rendszer elfajulását az okozta, hogy mindenki a maga üdvét egyedül az anyagelviségnek való hódolásban, a mammonizmusban látta. A tőkének és a munkának annyi értéket megsemmisítő harca is ennek az anyagelviségnek a jegyében folyt és éppen ezért mindenütt, ahol a vezetők és a tömegek az egyoldalú materialista szemlélet nyűgétől fel tudtak szabadulni, szinte türelmetlenül keresik a módot és az eszközöket, amelyeknek segítségével a kivezető út megtalálható. Egyben mindnyájan egyetértenek, s ez az, hogy az erkölcsi erők uralmát kell az állami és társadalmi életben helyreállítani, s a gazdasági életet és mindazt, ami ezzel kapcsolatos, az eddigi öncélúságból társadalmi szolgálattá átminősíteni. Mindazok a változások, amelyek a világháború után az egyes állami és társadalmi szervezetekben bekövetkeztek, ennek a gondolatnak jegyében történtek, s ha a politikai szempontokat kikapcsoljuk, nagyjában egyazon rendszer keretében csoportosíthatók:

valamennyi, a gazdasági életben résztvevőnek, munkásnak és munkaadónak ezirányú tevékenységét társadalmi kötelességként szemléli. Ugyanabban a feladatkörben, egy cél érdekében dolgozni pedig csak az erők tudatos egybefogásával, együttműködésével, az egyéni önzés salakjától megtisztultan, erkölcsi felemelkedettségben lehet. Nem véletlen tehát, hogy az új rendszer, ha nem is mindig bevalottan, de mindig oda visszavezethetően, a kereszténység eszmevilágából indult ki, s a megoldásnak, a keresztülvitelnek módját is ehhez alkalmazkodóan igyekeztek megtalálni. Az organikus elmélet, a részeknek szerves, szolgálatszerű együttműködése - az egészért, a nagy egésznek boldogulása érdekében, Pál apostolnak a Korinthusbeliekhez írott első levele 12-ik részében foglaltakon nyugszik: „Mert amiképpen a test egy és sok tagja van, azonképpen az egy testnek tagjai, pedig noha sokan vannak, mind egy test, azonképpen a Krisztus is.” Természetesen, a megoldások módja változatos képet mutat, az erre törekvő államok valamennyije igyekezett azt a maga sajátos viszonyainak megfelelően alakítani. A sorban első volt: a fascizmus, amely „az autonóm szindikátusok alapján teremtette meg a termelésben résztvevők új világát” és a korporációs rendszerrel igyekezett megvalósítani a társadalmi békét. Szerinte „a közösség, amely a nemzeti államot alkotja, nem egyszerűen összessége a bizonyos időben, bizonyos

földterületen élő egyéneknek, hanem a generációk végtelen sorát magába foglaló organizmus”¹. Egészen aquinoi Szent Tamás-szerű megállapítás. Azután következett a nemzeti szocializmus, amely szerint: „a rendhez-tartozás a gazdasági formához való tartozást jelenti, amelyben hivatást teljesítő emberként állok. Ezért hivatásrendről szó sem lehet, hanem csupán a gazdasági életben résztvevők bizonyos rendi csoportjáról. A rendfelépítés: a test, – a test, lélek, szellem hármasságában. Ez gondoskodik az anyagi jólétről, biztosít kenyeret, szabályozza a munkaviszonyt, a munkásvédelmet, a szociális helyzetet. A rendi felépítés végső célja a gazdasági élet virágzása. A hármasságban a lélek és a szellem: a munkafront. A lélek érdekében folyó munka az embernek a nemzeti szocialista világnézeti nevelésével, míg a szellem érdekében folyó: az ember hivatásbeli továbbfejlődésével kapcsolatos.² A szociális kérdés nemzeti szocialista megoldási kísérlete is az erkölcsi erők teljes igénybevételével történik. Az embernek társadalmi értékét a nemzeti szocialista rendszerben az szabja meg, milyen erős benne az államhoz való hűség, és hogyan teljesíti a közösség érdekében hivatásbeli munkáját, amely az ember társadalmi becsületével függ össze s az ez ellen vétőt társadalmi becsületbíróóság elé utalják. Németországban a tőkének és a munkának a közösség érdekében folyó, szolgálatszerű együttműködése az egyes üzemekben tevékenykedő bizalmi tanácsok által is előmozdított üzemi munkaközösség révén valósul meg. Sorrendben a harmadik megoldás⁴: a portugáliai, amely erős összevegyítése az olasz korporációs rendszernek, valamint a Rerum Novarum ... és a Quadragesimo Anno ... bekezdésű pápai enciklikákban kifejtett rendszernek.³ Ezt követte az azóta megszűnt Német-Ausztriában megkezdett hivatásrendi állami és társadalmi berendezkedés, amely, mint életrehívói hangsúlyozni szerették, egészen az említett két pápai enciklikában megrajzolt rendszer megvalósítása kívánt volna lenni. Igen érdekes kísérlet, amelynek mikénti keresztülviteléről a magyar közönség csak kevéssé tájékozott. Véljük, tanulságos lesz, ha a megkezdett szervezeti felépítést nagy vonásokban ismertetjük. A hivatásrendi állami és társadalmi berendezkedés kérdése már az enciklikák kibocsájtása előtt való évtizedekben is foglalkoztatta azokat, akik a szociális kérdés megoldatlansága miatt aggódva nézték a viszonyok alakulását. Közülök a legnagyobb volt Wilhelm Emmanuel Ketteler mainzi püspök, aki már az 1860-as években egész határozottsággal tört lándzsát a megszűnt céhrendszernek moderni-

zált formában való visszaállításáért. Megállapította ugyan a céhrendszer hibáit, amelyek közül külön kiemelte a lustaságot, az áruk megdrágításával és rossz minőségével kapcsolatos visszaéléseket, de hangsúlyozta, hogy maga az elv helyes volt, a rendszer nem eltörölni, hanem erkölcsi alpra kellett volna helyezni. Azt írja Ketteler püspök, hogy „ha a munkaadók és munkások keresztényekként, a kereszténység szellemében fognak tömörülni és együttműködni, a tagokat összefogó kötelék magasabb, szellemibb és szentebb lesz s a Lélek ereje, amely bennük munkál, a formai alakulás bensőséges, eleven testületét fogja kialakítani. Élő organizmussá lesz az, amelynek megvan a maga sajátos benső életelve, szemben a modern liberalizmusnak az embereket mechanikusan, csupán a hasznossági elv alapján összefogó testületeivel.¹ De jóval Ketteler előtt is hangzottak el a hivatásrendiség megvalósítása érdekében megnyilatkozások, így pl. Freiherr von Stein az 1800-as évek elején vetette már fel a gazdasági önigazgatást ellátó autonóm korporációk gondolatát. Hasonló nézeteket hirdet „Waldstein gróf” álnév alatt, az 1850 évben kiadott munkájában² Josef Radowitz porosz tábornok is. Összehasonlíttja a hivatásrendi alapon berendezkedett államban a rendi képviseletet a választás alapján létrejött képvisellel és azt mondja, hogy az előbbi a népeletnek valamennyi meglévő pozitív elemét juttatja jogaihoz és szabadságához, míg az utóbbi: csupán a mechanikus kormányzás lehetőségeit adja. Az előbbi a jogoknak, az utóbbi a véleményeknek képviselete. A két pápai enciklika közül a Quadragesimo Anno... bekezdésű már gyakorlati kísérletre is (meg nem nevezetten, de határozottan az olasz példára) hivatkozik, s ez már egészen nagyvonalúan rajzolja meg a hivatásrendi berendezettség részleteit. „A rendi testületek ugyanannak a szakmának, vagy foglalkozásnak munkaadó és munkásszervezeti képviselőiből tevődnek össze. Ezek mint valóságos és sajátos állami szervek, vagy intézmények, a szakszervezetek fölött állanak, s közös ügyekben egyezkednek, határoznak. A tőke és a munka kölcsönös érintkezéseit szabályozzák, az igazságosság legszigorúbb mértékével és a keresztény szeretet segítségével. Világos, hogy az ilyen testületekben a legerősebb hangsúly az *egész foglalkozási ág közös ügyein* lesz. Már pedig egyik legfontosabb közös ügyük az egyes ágaknak, hogy minél gyümölcsözőbben szolgálják az egész népek javát. Mindkét pápai enciklika nagykiterjedésű tudományos irodalmat termelt ki. Külön folyóiratokat is alapítottak az eszme propagálására.³ Kész, egységes terveket is dolgoztak ki többen a

¹ Edgár L. R. Rossen: Der Fascismus und seine Staatsidee. Berlin, 1933.

² Robert Ley: Vom Wesen des ständischen Aufbaues. München, 1933.

³ Mihelics Vid: Az Új Portugália. Budapest, 1938.

¹ Die Arbeiterfrage. Mainz, 1864.

² Gespräche der Gegenwart über Staat und Kirche.

³ Courier de Genève, Soziale Revue, Blätter für ständischen Aufbau stb.

gyakorlati megvalósítás megkönnyítésére. „A korporatív eszme – írja P. Bernhardt Willenbring¹ – abból a megfontolásból származik, hogy az emberi együttélés az élő emberi testhez, olyan organizmushoz hasonlít, amelyben az egyes emberi csoportok a saját és más emberi csoportok jóléte érdekében dolgoznak, mint az emberi test egyes tagjai egymással, az egész test jóléte érdekében. A hivatásrend tehát megszervezett és közjogi összefoglalása azoknak az embereknek, akik közös, társadalmi értelemben fontos teljesítmények megvalósítása érdekében csoportosulnak. A modern társadalomnak hivatásrendi újjászervezése egyáltalán nem tekinthető a középkori uralmi-rendi szervezet másolatának.” Nell-Breuning² szerint a hivatásrend minden hivatáshoz tartozót magába foglal, miként a község az összes községbenlakót; a hivatásbeli fensőbbesség hatalma kötelező minden alája tartozóra, miként a község fensőbbessége a községbenlakókra. A hivatásrend a maga területén az öngazgatás jogával rendelkezik, miként a községi közigazgatás; de nem az állam által átruházott hatáskörben, bár az állami egészhez való mellérendeltség, illetve alárendeltség színe alatt. A hivatásrend nem tetőszervezete, valamely gazdaságpolitikai, vagy valamely munkapiacpolitikai érdekképviselőnek, mert feladata a hivatásrendhez tartozók közreműködésével az egész nép javát a lehető legeredményesebben szolgálni. Amikor a hivatásrendi szervezet eszmei kialakításáról beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk Pesch Henrik jezsuita atyáról, akinek a *Lehrbuch der Nationalökonomie* c. könyve a hivatásrend szerint kialakuló társadalom bibliája lehet. Pesch a szolidarizmusnak rendszeralkotó elvét az általános emberi, a családi, az államtagok és a hivatásrendhez tartozók szolidaritásában látja. Bernhardt Ottó, az egykori német keresztény-nemzeti szakszervezetek szociálpolitikusa írja:³ „A hivatásrendi csoportosulás az önkéntes együttműködés, a közösségi szellem és a kölcsönös egymásrautaltság tudatán nyugszik és éppen ezért hatalmas nevelőmunka és a lelkeség gyökeres megváltozása szükséges ahhoz, hogy a hivatásrendi szervezet valóban tökéletes eredményt mutathasson fel”. A „*Blätter für ständischen Aufbau*” egyik 1920 évi számában „*Stand und Klasse*” cím alatt a szerző neve nélkül megjelent tanulmány kifejti, hogy ahol a társadalom valamelyik rendjéről beszélünk, ott mindig valamely közjogi állapotot kell érteni, szemben az osztállyal, amely csupán a tulajdoni és jövedelmi viszonyok szerint való tagozódást kívánja feltüntetni. A mai idők jellemzi, hogy a társadalom az eddigi atomizálódás helyébe közös-

ségkialakító, közjogi szervezeteket kíván létesíteni, amelyek az agyonbürokratizált, centrális állami mindenhatóság helyett az öngazgatás jegyében munkálkodnak. A modern hivatásrendi állam első kísérletének Német-Ausztriának 1934 május 1-én kelt új alkotmánya alapján történt átalakulását szokták tekinteni. Az alkotmány szerint Német-Ausztria szövetségi állam. Ennek legfőbb végrehajtó szervei: a szövetségi elnök, a kormány, a miniszterek, a számvevőség elnöke, az országos kormányok és Wien polgármestere.

A hivatásrendiség alapján felépült alkotmány értelmében minden állampolgár a törvény előtt egyenlő; a nők a férfiakkal egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel bírnak; amennyiben külön törvények másként nem intézkednek, a közhivatalnokság minden országhű polgárnak egyformán nyitva áll; az egyén szabadsága biztosítva van; mindenki jogosult gondolatait szó, írás, nyomda, kép, vagy egyéb úton a törvény határában belül, szabadon terjeszteni. Mindenki teljes vallás- és lelkiismereti szabadságot élvez. Az egyes hivatásokhoz tartozókat a közjogi hatáskörrel bíró, az öngazgatás jegyében működő hivatásrendi testületek foglalják magukba és ezek gondoskodnak a maguk munkája keretében a hivatásra való képzésnek és a hivatás gyakorlásának biztosításáról. A tulajdon sérthetetlen, a kisajátítás eseteinek kivételével. A Szövetség (az államszövetség) hatáskörébe tartozik a törvényhozás és a végrehajtás általában, amennyiben a törvények nem utalják azt az öngazgatási testületek hatáskörébe. A Szövetség feladata a munkásvédelmi törvényhozás is. A szövetségi törvényhozás szervei: az államtanács, a szövetségi kultúratanács, a szövetségi gazdasági tanács, az országok tanácsa és a szövetségi gyűlés. A törvényt a szövetségi gyűlés határozza el, az előbbi szervek csak előkészítő szereppel bírnak. A legalább 40 és legfeljebb 50 tagból álló államtanács tagjait a szövetségi elnök nevezi ki tíz év tartamára, érdemes, jellemes polgárokból, akik eddigi munkájukkal tanújelét adták képességeiknek. A szövetségi kultúratanácsnak legalább 30 és legfeljebb 40 tagja van, akik a törvény által elismert egyházak, az iskola-, a nevelésügy és népművelésügy, a tudomány és a művészet képviselői közül sorozódnak. A kiküldés részleteit külön törvény szabályozta. Feltétel volt: a nemzethűség és a betöltött 26-ik életév. A szövetségi gazdasági tanács legalább 70 és legfeljebb 80 tagból állott, akiket a hivatásrendi testületek küldöttek ki, a legalább 26 évet betöltött tagjaik sorából. A hivatásrendi testületi tagozódást a szövetségi állam alkotmánya a következőképpen állapította meg: 1. a mező- és erdőgazdaság, 2. a nagyipar és a bányászat, 3. a kézműipar, 4. a kereskedelem és közlekedés, 5. a pénz-, hitel- és biztosításügy, 6. a szabad hivatások és 7. a községhez tartozók testületei. A szövetségi gazdasági tanácsba való

¹ Berufstandische Wirtschaft nach QuadragesimoAnno... München, 1933.

² Stimmen der Zeit. 1931 okt.

³ Wege der berufstandischen Ordnung in deutschen Landern. Köln, 1932.

kiküldésnél mindegyik hivatásrendi testület önálló és nem önálló tagjainak száma arányában küldötte ki megbízottait úgy, hogy egy-egy testület legalább 3 képviselővel bírjon ott. Az országok tanácsába mindegyik ország az országos vezetőt (Landeshauptmann) és az ország kormányának pénzügyi vezetését végző tagját küldötte ki. A szövetségi államhoz tartozó országok ill. város: az egykori Nyugat-Magyarország, Karinthia, Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria, Salzburg, Steierország, Tirol, Vorarlberg és Wien voltak. A szövetségi gyűlés az államtanácsból kiküldött 20, a szövetségi kultúratanácsból kiküldött 10, a szövetségi gazdasági tanácsból kiküldött 20 tagból és az országok tanácsának 9 tagjából állott. Az államtanács, a szövetségi kultúratanács, a szövetségi gazdasági tanács és az országok tanácsának teljes együttese alkotta a szövetségi nagygyűlést (Bundesversammlung), amelynek hatásköre volt a szövetségi elnök megválasztása, a háború feletti határozathozatal és a még hozandó törvények által rábizott egyéb teendő. Elnöke: a szövetségi gyűlés (Bundestag) elnöke. Az államtanács elnökét a szövetségi elnök nevezte ki. A szövetségi kultúratanács és szövetségi gazdasági tanács az elnökeiket saját kebelükből választották. Ha a szövetségi kormány valamely, a szövetségi gyűlés által elutasított törvényjavaslatra nézve a nép megkérdezését szükségesnek tartotta, népszavazást kellett elrendelni, amelyben a 24 évet betöltött polgárok vehettek részt. A Szövetség elnökét a szövetségi állam területén lévő községek polgármesterei választották, a szövetségi gyűlés hármas jelölése alapján, két évi időtartamra. Feltétel volt nála a betöltött 35-ik életév. A Szövetséghez tartozó országok, a maguk hatáskörébe tartozó törvényeket az országos gyűlésben (Landtag) hozták. E gyűlés tagjai az elismert egyházak, iskola-, nevelésügy, népművelésügyi intézmények, a tudomány és művészet képviselői, valamint az ország területén működő hivatásrendi testületek képviselői voltak. A szövetségi kancellárt és a kormány tagjait a szövetségi elnök nevezte ki, az utóbbiakat az előbbi javaslatára. Láthatjuk az előadottakból, hogy az alkotmány szerint a törvényelőkészítő szervek közül a szövetségi gazdasági tanács teljesen a hét hivatásrendi testület kiküldötteiből állott, míg magának a törvényhozó szervnek: a szövetségi gyűlésnek 59 tagja közül 20 tartozott ezekhez. A szövetségi nagygyűlésben a 70-80 tagból álló hivatásrendi testületi gazdasági tanács meglehetősen erős képviselt. Ugyancsak azonos arányú képviselőjük volt a hivatásrendi testületeknek a községi képviselőtestületekben is, a törvényesen elismert egyházak, iskolai, nevelési és népművelési intézmények, valamint a tudomány és a művészet kiküldöttjei mellett. A törvényelőkészítési eljárásnál a szövetségi kultúratanács a törvényekről kulturális, a szövetségi gazdasági tanács pedig gazdasági és szociális vonatkozásban adott véleményt.

Meg kell jegyezni, hogy a szövetségi kultúratanácsot úgy tekintették az új Német-Ausztriában, mint a kulturális hivatásrend képviselőjét. Általában az a felfogás érvényesült, hogy amikor gazdasági érdekekről folyik a vita, ott feltétlenül figyelembe kell venni egyidejűleg a kulturális érdekeket is és viszont, tehát fontos, hogy az egyik érdekkörbe tartozó kérdésről a másik érdekkörbe tartozó hivatalos képviselő is mindig mondjon véleményt. A szövetségi kultúratanács a maga érdekkörében igen széles területet fogott át, amennyiben, az alkotmány intézkedése alapján, tagjai között az érdekelt szülőknek is helyet kellett biztosítani. Így kapcsolódott bele az alkotmányba a család is. Az alkotmányban erősen kidomborodott az autoritatív, a parancsuralmi jelleg. Ez azért szembeeső tény, mert a hivatásrendi alapon felépített állami és társadalmi szervezet tekintetében, miként a pápai enciklikák szellemében, mindenütt a keresztény demokrácia gondolata érvényesül, egyben az állami totalitás tagadása. Az enciklikák a természetjogot az államhatalom jogai fölé helyezik. Így például szerintük: „az államnak nem szabad a magánosok tulajdonát túlmértékben megadóztatniuk, mert ezáltal ezek tönkremennek. A természetes magántulajdonjognak és az öröklési jognak mindig sértetlenül fenn kell maradnia, mert az államnak nincs joga azt elvenni, hiszen az ember előbb volt, mint az állam. A magántulajdonjogot nem az állami, hanem a természetjog adja az egyeseknek. Tehát az államhatalom nem törölheti azt el, hanem csak szabályozhatja és a közjog érdekeivel összeegyeztetheti, stb.” Tárgyunk szerint minket most legjobban az érdekel, miként kísérelték meg az egyes hivatásrendi testületek felépítését és hogyan alakították ki azok munkásságát. Minden egyes hivatásrendi testület felépítését és tevékenységét a szövetségi gyűlés: törvényben, illetve az illetékes miniszter: rendeletben szabályozta. Kétféle megoldással találkozunk. Az egyik, mint például a mező- és erdőgazdaság hivatásrendi testületénél látjuk egy-egy nagy szervezetben foglalja össze a munkaadókat és munkásokat, bár ezen belül külön-külön munkaadó- és munkáscsoportokat is létesített. A másik megoldási mód az volt, mikor a munkaadók, például a nagyipari munkaadók, vagy a kézműiparosok a munkásoktól külön testületben tömörítették és a szakszervezeti mozgalom keretében organizált munkássággal való együttműködés vagy a szakszervezeti szövetség állásfoglalásnak egyszerű kikérésében, vagy pedig az ú. n. hivatásrendi paritásos bizottságok útján valósult meg. Nem térhetünk ki a nagyrészen csonka, hiányos hivatásrendi főcsoportok valamennyijének részletes ismertetésére, elég, ha a kétféle megoldással létrehozott főcsoportok típusait mutatjuk be. Az első megoldási módon valósult meg a mező- és erdőgazdaság hivatásrendi testülete, amely az 1935 július 13-án kelt törvény alapján 3 csoportot foglalt

magában: 1. a mező- és erdőgazdaság terén önállóan; 2. családtagként; 3. munkásként tevékenykedőket, önállóan tekintették azokat, akik legalább két hektár saját tulajdonú földterületen a maguk számájára gazdálkodtak; nem érvényesült ez a minimum a szőlőbirtokosoknál, kertészeknél, ha azok főhivatás-szerűen folytatták a szőlő-, gyümölcs-, vagy kertgazdaságot. A kormányt felhatalmazta a törvény, hogy két hektárnál kisebb földterülettel bírót is felvételtesen önálló gazdálkodókként. Ebbe a kategóriába tartoztak földtulajdon, illetve bérlet nélkül is a tehenészettel, a baromfityenésztéssel foglalkozók, valamint a halászok is. Hivatást gyakorló családtagoknak tekintették azokat, akik az önálló gazdálkodókkal egy háztartásban éltek és üzemükben készpénzdíjazás nélkül dolgoztak, ha egyébként más hivatásrendhez nem tartoztak. Munkásnak minősítette a törvény azokat, akik az önálló gazdálkodóknál munkaviszony alapján dolgoztak. Német-Ausztria minden országában és Wien városban is országos parasztszövetség (Landesbauernbund) alakult, mint a mező- és erdőgazdaságban foglalkozók hivatásrendi testülete. Az országos parasztszövetség a mező- és erdőgazdaság ügyeiben, illetékességi területén közjogi szervezetként, az öngazgatás jegyében intézkedett. Az országos parasztszövetség feladatát keresetény, hazafias és szociális szellemben tartozott teljesíteni, minden pártpolitikai tevékenység mellőzésével. Az országos parasztszövetség feladatai voltak: 1. a mező- és erdőgazdasági hivatási rend érdekeinek előmozdítása és képviselése; 2. a hivatásrend tekintélyének megőrzése és a paraszti szokások ápolása; 3. a hivatásrend kebelén belül az összetartozás érzésének előmozdítása; 4. a rendi tudat erősítése; 5. a hivatásrendi utánpótlás erkölcsi, állampolgári és szakismereti nevelése; 6. a közjogi és egyéb testületekbe és intézményekhez képviselő kiküldése; 7. a munkaviszonyok szabályozásánál közreműködés és a munkásvédelmi rendszabályok előmozdítása; 8. a hatóságok és a közjogi testületek számára jelentések, vélemények, javaslatok készítése; 9. a hivatásrend érdekét szolgáló berendezkedések létesítése és igazgatása; 10. a hivatáshoz tartozók számára jogi felvilágosítás adása és tényleges segély nyújtása. Az országos parasztszövetségek szervei: az országos, a kerületi és a helyi paraszttanács voltak. Az országos paraszttanács tagjai: az országos parasztvezér (Landesbauernführer), ennek helyettesei, valamint a kerületi paraszttanácsok kiküldöttei, akik közül legalább egynegyed résznek a munkások köréhez kell tartoznia. A kerületi paraszttanácsok hatásköre egy vagy több kerületi bíróság területére terjedt ki. A tagokat a helyi paraszttanácsok választották, itt is legalább egynegyed részben a munkások soraiból. A kerületi paraszttanácsok kötelességei illetékességi területükön belül a mező- és erdőgazdaság érdekeinek védelme,

és az országos paraszttanács által rájuk bízott feladatok teljesítése. A helyi paraszttanácsok hatásköre egy vagy több község területét érintette, tagjaikat az országos parasztszövetség választójoggal bíró helyi tagjai választották. Ezek képviselték a hivatásrend helyi érdekeit és végezték az országos parasztszövetségtől rájuk bízott teendőket. Az országos parasztszövetséghez tartozó önálló gazdálkodók, a mező- és erdőgazdaságban tevékenykedő családtagokkal együtt, az országos parasztszövetségen belül külön jogi személyiséggel és közjogi hatáskörrel bíró csoportot alkottak, Bauernschaft néven, azzal a feladattal, hogy az önállóan tevékenykedők érdekeit az országos parasztszövetségen belül külön is képviseljék, a munkaviszonyok szabályozásánál és a munkaviszonyokból előálló viták kiegyenlítésénél közreműködjenek. Az országos parasztszövetségen belül tömörült mező- és erdőgazdasági munkásokat szintén külön közjogi jellegű csoport (Landarbeiterschaft) foglalta össze. E csoport feladata volt, hogy az országos parasztszövetség életében a munkások érdekeit képviselje, a közjogi és közigazgatási testületekbe az országos parasztszövetséget képviselő munkástagokat kiküldje, a munkaviszonyok szabályozásánál és a munkaviszályok kiegyenlítésénél résztvegyen, a munkások és alkalmazottak, valamint családtagjaik számára gazdasági és szociális intézményeket létesítsen, illetve ez intézmények munkájában résztvegyen, a mező- és erdőgazdaság utánpótlásának hivatásbeli kiképzésére, szellemi és testi nevelésére szolgáló intézményeket létesítsen és ezek munkájában közreműködjenek, valamint a munkások és alkalmazottak jogi védelmét is biztosítsa.

A kollektív szerződéseket az országos parasztszövetségek Bauernschaft és Landarbeiterschaft csoportjai kötötték meg egymással. A kollektív szerződések hatálya kiterjedt valamennyi munkásra és munkaadóra, akik a szerződés területi és szakmai hatáskörébe tartoztak, tekintet nélkül, tagjai voltak-e az országos parasztszövetségnek, vagy nem. Az országos parasztszövetségbe való belépésre mindenki jelentkezhetett, de a felvétel tekintetében, a munkaadó, illetve munkaadók családtagjainak vonatkozásában a szövetség Bauernschaft, – munkások kérelme esetében a Landarbeiterschaft csoportja döntött. Az országos parasztszövetségnek jogában állott igazgatási kiadásaira, valamint az általa fenntartott intézmények költségeire tagjaitól járulékokat szedni. A munkások terhére csak a Landarbeiterschaft csoport hozzájárulásával lehetett járulékokat kivetni és az így befolyt összegeket csak a munkáscsoport rendelkezése alapján lehetett felhasználni. Az országos parasztszövetségek maguk készítették el alapszabályaikat és ügyrendjüket, amelyeket az ország kormányának kellett jóváhagynia. Az országos parasztszövetségek adminisztrációs feladatairól a mezőgazdasági kamarák gondoskodtak. E kamarák

közjogi testületek voltak, hatáskörükbe tartozott a mező- és erdőgazdasági hivatásrend érdekét szolgáló intézkedések megtétele, a szükséges berendezések létesítése, irányítása, a munkaközvetítés és a munkafelügyelet ellátása, a hatóság elé javaslatok, vélemények készítése, a különböző testületekbe képviselők kiküldése, a hivatásrendhez tartozóknak gazdasági, technikai, jogi és szociálpolitikai kérdésekben tanácsadása, azoknak a hatóságok előtt gazdasági, adó- és illetékügyekben való képviselése, a munkaviszályból származó viták kiegyenlítésére szolgáló szervek létesítése, a mező- és erdőgazdaság területén fennálló jogszokások kérdésében bizonyítványok kiadása. Átruházott hatáskörben tartoztak az állami igazgatás feladatait is ellátni, amennyiben ezt törvények, vagy rendeletek így rendelték. A mezőgazdasági kamarák hatásköre az egész ország területére kiterjedt, a törvény azonban megengedte – szükség esetén – kerületi kamarák létesítését is. A mezőgazdasági kamara tagjait az országos paraszttanácsok öt évre választották és pedig a munkaadó tagokat a gazdálkodó-, a munkás tagokat a munkáscsoport javaslatára. A tagok közül legalább egynegyed résznek a munkásokhoz kellett tartoznia. A mezőgazdasági kamara fenntartási költségeit a földadó pótlékolása útján és a nem földbirtokos tagoktól egyéb alapon szedett járulékok alkották. A munkások által fizetett járulékokat az illetékes szociális biztosítást ellátó szerv szedte be és fizette be a kamara pénztárába. A kamarák fenntartásához hozzájárulást teljesítettek az egyes országok és maga a szövetségi állam is. A mezőgazdasági kamarák az illetékes ország kormányának ellenőrzése alá tartoztak, maguk választották elnöküket és ennek helyetteseit, mely utóbbiak közül az egyiknek munkások közül kellett kikerülnie. A mező- és erdőgazdasági hivatásrendnek az egész állam területét összefogó központi szerve a birodalmi parasztszövetség (Reichsbauernbund), amelynek székhelye Bécsben volt. Ennek szerveként működött a birodalmi paraszttanács, amelynek tagjai voltak az országos paraszttanácsok vezetői és helyettesei, a mezőgazdasági kamarák elnökei, és a mezőgazdasági kamarák által választott három munkás megbízott, az Osztrák Mezőgazdasági Szövetkezetek Általános Szövetségének vezetője és a mezőgazdasági kamarák munkaadó tagjai által saját körükből választott önálló gazdálkodó. A mező- és erdőgazdasági hivatásrendi testület felépítésénél szembevetendő, hogy annak tevékenységében a paritás elve nem érvényesül és a munkások közreműködése meglehetősen háttérbe szorul a testület, illetve annak szervei irányításánál. A megoldásnak ez a módja nem elégítette ki a mezőgazdasági munkásságot; a hivatásrendi testületen belül nem látta jogainak teljes elismerését, amelynek főfeladata az osztrák hivatásrendi állam egyik szakemberének, Johannes Messnernek fogalmazásában az, hogy az egy hivatáshoz tartozók

közösségében a közösségi gondolatot ismét átél és tudatos valósággá tegye.¹

1934 évi december 31-én jelent meg az Osztrák Gyáripari Szövetség szervezetére vonatkozó miniszteri rendelet. Ez a szövetség illetékességi terület és szakmák szerint tagozódott. Az előbbi vonatkozásban Bécs városban és az egyes országokban külön-külön városi, illetve országos szövetség alakult. Szakma szerint szakszövetségek létesültek, melyeknek központja Bécsben volt. Az Osztrák Gyáripari Szövetség közjogi hatáskörrel rendelkezett. Teendői: a gyáriparban és a bányászatban a kollektív szerződések megkötésénél való közreműködés, általános sztrájk esetén az egyeztetési eljárás megindítása, valamint azoknak a feladatoknak elvégzése, amelyeket az 1920 évi kereskedelmi és iparkamarákról szóló törvény hatáskörébe utalt, továbbá a gyáripar és a bányászat érdekképviseletével kapcsolatos feladatok teljesítése. Az Osztrák Gyáripari Szövetség al csoportjainak, az országos szövetségeknek szánt feladatok: a gyáripari és bányászati vállalatok érdekeinek védelme, a tagok felvétele és kizárása, kollektív szerződések kötése, a munkaviszályban az egyeztető eljárás lebonyolítása. A szakszövetségek a vállalatok szakmabeli érdekeinek védelmére, a kollektív szerződések megkötésénél való közreműködésre voltak főként hivatottak. Az Osztrák Gyáripari Szövetség a gyáripar és bányászat egyetemes érdekét képviselte, az egyes szövetségek közötti együttműködést biztosította és teljesítette mindama feladatokat, amelyeket a rendelet nem utalt az országos, illetve szakmabeli szövetségek hatáskörébe. Az országos szövetségek szervei voltak: a nagygyűlés, a bizottság, az előljáróság, az elnök, a pénztárnok és a számvizsgáló bizottság. Az egyes országos szövetségek nagygyűlése a hozzájuk tartozó valamennyi tag összefüvetele volt. A szakszövetségeknél nagygyűlés helyett képviseleti gyűlés szerepelt, amely a szakszövetséghez tartozó alszövetségek kiküldötteiből alakult. Az Osztrák Gyáripari Szövetség nagygyűlésébe mind az országos, mind a szakszövetségek taglétszám szerint küldhettek ki képviselőket, azonkívül a hozzájuk tartozó tagok által foglalkoztatottak száma szerint még további megbízottakat is. Az Osztrák Gyáripari Szövetség közgyűlésének elnökét az országos és szakmabeli szövetségek 9-9 tagjából, valamint a nagygyűlés által választott 10 tagból álló praesidium választotta. A Szövetség fenntartási költségeinek biztosítására a tagoktól járulékokat szedett. A kollektív szerződés megkötésére, mint mondtuk, az országos szövetség volt illetékes, az maga területére vonatkozó érvényességgel. A kollektív szerződés megkötése előtt az illetékes szakszövetséget a tervezett szerződés feltételeiről értesíteni kellett, amelynek joga volt azokkal szemben

¹ Auf dem Wege zur Volksgemeinschaft. Wien, 1936.

kifogásokat emelni. Ha a megegyezésnek létrehozása nem sikerült, a szakszövetség a praesidium döntését kérhette. Az Osztrák Gyáriparosok Szövetségének minden szervét kötelezte a rendelet, hogy az olyan ügyekben, amikor a gyáripari és bányász-munkások fontos érdekei érintve voltak, az Osztrák Munkások és Alkalmazottak Szakszervezeti Szövetségének állásfoglalását kikérje. Tehát az iparban létrehozott organizáció nem fogta össze egy szervezetbe a munkaadókat és munkásokat, mint ezt a mező- és erdőgazdaságnál láttuk, hanem külön szervezetet létesített a munkaadók számára és ennek a Szakszervezeti Szövetséggel való együttműködését csak igen laza és gyenge szállal biztosította. Ez a megoldás nem egészen felelt meg azoknak az elveknek, amelyek a hivatásrendi szervezeteket jellemezték, ami annál feltűnőbb, hiszen így Német-Ausztria egyik legfontosabb és legszámottevőbb hivatásrendjének megvalósításáról mondott le a kormány, bár csak ideiglenesen. Érezték is az itt mutatkozó hézagosságot és ép ezért a gyáripari munkaadók és munkások együttműködésének biztosítására az 1935 december 10-iki rendelet megindította az üzemközösségek tevékenységét. Az üzemközösség célja, hogy a munkás számára lehetővé tegye az üzemhez való kötöttségével kapcsolatos feladatoknak a hivatásrendiség szellemében való betöltését. Egyúttal kötelességévé tették, hogy a közösségi szellemet ápolja, az üzem virágzását a benne dolgozók együttműködésével előmozdítsa és a munka békéjének állandósítását elérni segítse. Ilyen munkaközösségeket kellett létesíteni az olyan üzemekben, ahol legalább 20 munkás állandóan dolgozott. Az üzemközösség az üzemtulajdonosból és az üzemi munkások bizalmi embereiből állott. Üléseit az üzemtulajdonos legalább havonként egyszer összehívni tartozott. Az üzemközösség az üzemvezetéssel, az üzemi berendezkedés javításával kapcsolatos kérdésekben tanáccsal szolgált, az érvényes kollektív szerződéseket az üzemközösség számára fenntartott pontokban kiegészítette, az akkord- és a darabbérek mértékét, amennyiben azokat a kollektív szerződések nem szabályozták, megállapította, az üzemi jóléti intézmények vezetésében résztvett, állásfoglalt a munkarend megállapításánál és módosításánál, kiküldöttjei útján résztvett a munkarend áthágása miatt történő bírságolásokban. A bizalmi emberek a maguk hatáskörében hivatottak voltak a munkások munkajogi, gazdasági és szociális érdekeit előmozdítani, a munkások panaszait, kívánóságait az üzemvezető elé hozni, az esetleges véleménykülönbségekben közvetíteni, az üzemi fegyelem fenntartásában résztvenni, a kollektív szerződések betartását ellenőrizni, a bérlistákat átvizsgálni, a munkásvédelmi, üzemegészségügyi, balesetvédelmi szabályok keresztülvitelében közreműködni és szükség esetén az illetékes felügyelő szervet figyelmeztetni.

A bizalmi embereket a munkások egymás közül választották, két évre. A bizalmi emberek a maguk sorából vezetőket választottak, akinek elnöklésével – az üzemközösségi ülésen kívül – legalább havonként egyszer összeültek. Amennyiben a munkaadó és a munkások közötti viszály saját hatáskörükben kiegyenlíthető nem volt, a bizalmi emberek az egyeztető hivatalt vehették igénybe. Az üzemközösségek felállításáról szóló rendelet pótolni kívánta a gyáripari hivatásrendi testület hiányos felépítését. A munkaadók és munkások együttműködését tehát elsősorban az egymással szemben közvetlenül érdekelték összekapcsolásával akarták biztosítani. Az osztrák hivatalos irodalom egyébként a hivatásrendi testületek és az üzemközösségek közötti viszonyt úgy tekintette, mint az egésznek az azt összetevő részekhez való viszonyát.¹ Különben mind a totalitárius, mind a demokratikus állami berendezkedés mellett előforduló kísérletek a tőke és a munka békés, egymást támogató tevékenységének kialakításához ugyanegy időben, többnyire ebben a kettős formában igyekeznek eljutni: az egyes üzemeken felülálló és az egyes üzemeken belüli organizáció útján. Például a német birodalomban: a munkafront és az üzemi bizalmi tanácsok, Angliában: az országos, illetőleg a kerületi Whitley bizottságok és az üzemi bizottságok, Svájcban a legutóbb létrejött munkaközösségekben: az országos munkaközösség és az üzemi bizottságok szerepelnek. Német-Ausztriára is állt az, amit Portugáliában látunk. „Néha az is megtörténik”, – írja Oliveira Salazar –² „hogy prekorporatív kísérleteket végzünk, mielőtt a valóságos korporatív rendszert megvalósítanánk, nehogy annak a veszélynek tegyük ki magunkat, hogy a rendszert kompromittáljuk, a vezetők vagy a szociális környezet készülékhiányaival”. Ausztriában éppen a gyáriparhoz tartozók hivatásrendi összefogása terén ez a kezdetleges tapogatózó lépés indokoltnak mondható, hiszen az elkövetett számos politikai hiba miatt az ipari munkásság tömegeinek nagy része az új rendszerrel szemben bizalmatlan volt.

Valamivel továbbment a munkaadók és a munkások kapcsolatainak szorosabbá tétele terén a Kézműiparosok Szövetségét megeremtő 1935 március 12-iki törvény, amely ugyancsak az önálló iparúzókat foglalja össze, de megvalósította a hivatásrendi bizottságot, amelyet minden céhnél (Zunft) meg kellett szervezni. A Kézműiparosok Szövetsége ugyanis szakmák szerint közjogi hatáskörrel bíró és az egész szövetségi állam területét átfogó csoportokra (Innung) tagozódott és ezek keretében minden szakmabeli csoportból ugyancsak közjogi hatáskörrel felruházott céheket alakított az egyes szövetségi

¹ Alfons Gorbach: Vorträge über vaterländische Erziehung. Graz, 1935.
² Békés forradalom. Budapest, 1940.

országokban. A hivatásrendi bizottságok munkája ezekhez kapcsolódott. E hivatásrendi bizottságok keretében a paritás már teljesen érvényesült, amennyiben az érdekelt szakma céhe is annyi tagot küldött ki abba, mint a szakszervezet. Az elnöki tisztet is felváltva gyakorolta a céhmester és az illetékes szakszervezet vezetője. A hivatásrendi bizottság feladata volt, hogy minden olyan gazdasági és szociális természetű kérdést, amely a céhekhez tartozók és munkásaik közös érdekeit érintette (még a tanoncügyet is), együttesen tárgyalja meg. A bizottságnak még albizottság alakítására is joga volt és teendői közé tartozott a munkaviszályok kiegyenlítése és a munka békéjének előmozdítása. Ugyanígy hivatásrendi bizottság útján gondolta biztosítani a kereskedelmi és közlekedési vállalatok tulajdonosait, illetve vezetőit szövetségbe tömörítő 1935 július 13-án kelt törvény a munkásokkal való együttműködést.

Német-Ausztria hivatásrendi berendezkedésének mérlegét igen nehéz elkészíteni. Német-Ausztria önálló állami létének megszűnése akkor következett be, amikor e rendszer felépítése sem fejeződött még be. Csak az egészen kezdetleges munka tényei állnak előttünk, ezekből pedig a törekvés eredményeire, vagy eredménytelenségeire következtetni nem lehet. Német-Ausztriában az uralkodó rendszerrel szemben

több, különböző irányokhoz tartozó, erős ellenzéki csoport állott. A rendszer politikai és társadalmi alátámasztására létesített „Vaterländische Front”-hoz a tagoknak nagy része csak alkalmazkodási céllal csatlakozott, sőt e sorok írója saját tapasztalataiból tudja, hogy e szervezetben a rendszernek kimondott ellenségei is tekintélyes számban helyezkedtek el, sokszor vezető helyeken és belülről igyekeztek a rendszer törekvéseit semlegesíteni. A Quadregesimo Anno szerint „az összes emberek becsületes együttműködése a közjó érdekében csak úgy lehetséges, ha a társadalom valamennyi rétegét áthatja az összetartozandóság érzete, mint ugyanannak a családnak tagjait, mint az egy menyeyi Atyának gyermekeit; ha egy testnek érzik magukat Krisztusban, egyenkint egymásnak tagjai”. Ez a követelmény hiányzott azonban az akkori Német-Ausztriában. A kormányzatban megvolt a szándék, hogy közvetlenül és elevenen meggyökereztesse a népben a hivatásrendi állam gondolatát oly módon, hogy abban valóban a népközösség életformája fejeződjék ki. Rövid idő alatt ez nem sikerülhetett, különösen az e rövid idő alatt olyan gyorsasággal egymást követő tragikus események által megzavart lelkű társadalomban. A megkezdett mű csonka maradt és kifejlődését a történelmi események megakadályozták.

S Z O C I Á L I S F I G Y E L Ő

A KALOT ÉRDI NÉPFŐISKOLÁJA ELSŐ VIZSGÁJÁNAK NÉHÁNY TANULSÁGA

Sokszor hallhattuk már azt a megállapítást, hogy a magyar paraszti réteget annak közönye és lomha maradisága miatt nem lehet megszervezni és egy, legalábbis nagyjából egységes eszmerendszerbe meggyökereztetni. Hiányzik belőle a cselekvés tudatos akarása és a mai idők sodró lendületéhez méltó lelkiség. Nem állíthatjuk, hogy az előbb idézett vélemény teljesen alaptalan, mégis azt hisszük, hogy a nép megszervezésére irányuló eddigi kísérletek nem annyira a parasztság, mint inkább az ötletszerűen szervezni óhajtó felsőbb réteg hibájából végződtek eredménytelenül. Rendszeres, lelkiismeretes és a nép javát valóban szem előtt tartó munka ugyanis vajmi ritkán folyt. A zavaros jelszavak és kortesbeszédék soha nem vezethettek tartós sikerre, az időnkint megújuló ígéretek pedig lassankint teljesen hatástalanul pattantak le a széles rétegek lelkéről. Ügyetlen, tartalmatlan vagy érdektől vezetett kezdeményezések természetesen nem tudtak megbirkózni a nagy feladattal, amelyet legtöbbször nem is ismertek eléggé. Gyakran a megszervezés szándéka sem volt valami tartós és megvalósítására nem is gondoltak komolyan. Pedig aki csak valamennyire is ismeri a magyar parasztot, az jól tudja, hogyha feléje tiszta szívvel és józan fővel közeledik, a siker nem maradhat el. Törődni kell a néppel, amely elhagyottnak és gyámoltalannak érzi magát. Féltékenysége, magába zár-

kózása, gyanakvása és nehézkessége az eddigi, nagyobbára keserves tapasztalatok következménye. Tiszta szándék, megértő gondolkodás és tettekben megnyilvánuló segíteni akarás azok az első lépések, amelyekkel meg lehet nyerni az alsóbb rétegek bizalmát. A bizalom pedig a szervezés lehetőségének legfőbb előfeltétele. De ez még nem elég. A szervezés tengelyévé ugyanis olyan eszmét kell állítani, amelyet a nép magáénak tart, amely gondolat- és érzélemvilágában gyökerezik. Ezután jön a tervszerű, lankadatlan munka.

Most azonban az elmélet síkjáról lépünk a valóságba és vizsgáljunk meg egy előttünk kibontakozó, állandóan terebélyesedő mozgalmat. A KALOT, a katolikus agrárféjség megszervezésére ezelőtt öt évvel indult el. Ma már szinte félmillió tagot számol. Ez a szám igen nagy, ha meggondoljuk, hogy szinte ugyanennyi családot jelent. A szervezkedés intenzitását mutatja az a tény, hogy a KALOT öt évi munka után elég erősnek érezte magát arra, hogy Érden 1940 augusztusában megnyissa az ország első állandó jellegű népfőiskoláját. A siker kétségtelenül arra vall, hogy az előző kísérletekkel szemben a mozgalom helyes úton indult el és céltudatosan halad. Ha eredményeit, módszereit és törekvéseit a népfőiskolán keresztül próbáljuk felvázolni, tesszük ezt abban a meggyőződésben, hogy ez az intézmény adhat legtömörebben feleletet a magyar néppel való foglalkozással kapcsolatos kérdésekre. A népfőiskolán az ősszel három párhuzamos tanfolyamot tartottak: a kéthónapos kulturális, az egyhónapos falu-

vezetőképző és az egyhetes úgynevezett kupecképző tanfolyamot. E három csoport egyesített vizsgálja zajlott fel december 22-én a miniszterelnök úr jelenlétében. Ehhez az alkalomhoz fűzzük megfigyelésünket.

A vizsgán 121 hallgató szerepelt, akik az ország 107 különböző helyéről gyűltek össze. Legtöbben természetesen Dunántúlról jöttek, de tekintélyes hányad esett az Alföldre is. Nem hiányoztak a Mátra és Bükk vidékéiről valamint a visszatért Felvidékről sem, sőt a kupecképző tanfolyam soraiban négy székeslegény is láttunk. Nem túlzás tehát, ha azt állítjuk, hogy mai határainkon belül majdnem minden vidék elküldte képviselőit. Kétségtelen, hogy mindenütt a legjobbakból választották ki azt, aki Erdre jutott. Erről a vizsgán nemcsak a feleletek, hanem a sok értelmes magyar arc is mindenkit meggyőzhetett. A felsorolt adatokból kitűnik, hogy a KALOT magasabbrendű szervezési módszerrel dolgozik. Nem elégszik meg azzal, hogy tömegeket szív fel és azokat valamiféle laza kötelékkel tartja keretei között, hanem arra törekszik, hogy a kiválóbbakat minél nagyobb számban és minél több helyen a mozgalom öntudatos tagjaivá, illetve vezetőivé képezze ki. Az első népfőiskolai tanfolyamok hallgatói tehát az országnak már 107 falujában lehetnek kijegecse-
dési pontok. A szervezkedés helyes irányára jellemző, hogy a kezdeményező vezetők máris gondoskodnak a megszerveztettek közül kiemelkedő új gárdáról; ez legfőbb biztosítéka a szerves továbbfejlődésnek. Helyi vezetők nevelésének kettős előnye van. A helybéli először is bárki másnál jobban és alaposabban ismeri az illető falu és vidék sajátos tulajdonságait és problémáit, másodsorban hite a személyes kapcsolatok folytán gyakran szilárdabb, mint a távollevő központi szervezeté. Ennél fogva a helyesen kiképzett és jól kézben tartott helyi vezető biztosabban tudja a mozgalom feladatait végrehajtani. A helyi vezetőréteg megalakításával lehet minden mozgalom legnagyobb problémáját megoldani: az egészséges egyensúlyt a központ és a vele közvetlen kapcsolatot fenn nem tartó tömegek között. Mármost a vezetőképzés természetesen nemcsak a szervezés, hanem még sokkal inkább a nevelés kérdése. Fordítsuk figyel-
münket most ebbe az irányba.

Még a vizsga rövid két órája alatt is kitűnt, hogy a népfőiskola nevelése a következő három szempontból indult ki: 1. a népi hagyomány megbecsülése és öntudatosítása, 2. a mai időknek megfelelő általános szemlélet kiépítése, 3. a két elv harmonikus és szerves egyesítése. A hagyomány fontosságát talán felesleges is külön hangsúlyozni. Tudjuk, hogy az alsóbb néprétegek különösen ma nagyon hajlamosak arra, hogy sajátos értékeiket félretolva a felsőbb osztályok életét utánozzák. Minden ok megvan tehát arra, hogy ráébredjék a parasztságot a maga ősi hagyományainak értékes voltára. A hagyomány ismerete, megbecsülése és átélése adja meg mindenkinek azt a szilárd alapot, amelyből még a mai zűrzavaros világban is erőt és biztos tájékozódást meríthet. Ezért van végtelenül nagy szükség arra, hogy a magyar paraszti tudatosítsuk a maga és a nemzet hagyományának teljességét. Kétségtelen, hogy emellett elsőrendűen fontos az a kérdés is, hogy a jelen valóságában hogyan tudunk eligazodni. A tények, adottságok és fejlődési lehetőségek helyes szemlélete tehát elengedhetetlenül szükséges. E két szempont azonban egymástól elválasztva nem teremhet egészséges gyümölcsöt, ezért kell a kettőt szervesen összekapcsolni. A hagyomány tisztelése, a múlt tanulságainak figyelembevételére szoros összefüggésben áll a jelen gondolataival, feladataival és megoldási lehetőségeivel. Aki ezt megértette és egyúttal át is érezte, biztos tájékozódást nyer, meglesz a maga

egyéni véleménye minden fontos kérdésben és éppen ezért nem egyhamar ül fel kósza híreknek, terveknek és homályos eszméknek. Amint látjuk a KALOT nevelési törekvései a népi lélek adottságaiban gyökereznek. Olyan reális és egyúttal erkölcsi gondolatvilágban, amely a magyar parasztságban mély visszhangot és őszinte bizalmat kelt. Szeretnénk most rámutatni e nevelés néhány eredményére, amely már az első tanfolyamok alatt határozottan kibontakozott.

Ez a nevelés mindenekelőtt szilárd öntudatot ad. Ez alatt nem önhiúságot, felfuvalkodottságot értünk, hanem azt, hogy a paraszt tudatára jön a maga értékeinek és ezzel egyidőben a maga komoly kötelességeinek és nehéz feladatainak. A vizsga ennek a felelősségteljes felfogásnak nem egy példáját szolgáltatja. Ez az öntudat elsősorban kollektív színezetű. A közösségi gondolat a tanfolyamok egész életét betöltötte, kezdve a külsőségeken (közös evés, alvás, tanulás, szórakozás; katonás fegyelem, a falu legkülönbözőbb rétegeinek együttes munkája) egészen a nevelés szellemiségéig. Azt is tapasztalhattuk azonban, hogy a magyar jellem sajátosságának megfelelően az egyéni kezdeményezés sem maradt a háttérben. Gondoljunk csak a vizsgának ana az igen tanulságos részére, amelyben a faluvezetői tanfolyam hallgatói a falu gazdasági bizottságának egy mintautalását mutatták be. A vezetőség csak a tárgyat jelölte meg, annak kidolgozása és megoldása teljesen a hallgatók műve volt. Mennyi élet, mennyi tapasztalat, mennyi józan mérséklet és igaz szociális lélek volt ebben a megoldásban! Érdekes és hasznos vállalkozás volt az úgynevezett kupecképzés. Ennek célja a parasztság praktikus ismereteinek megalapozása és növelése, hogy a falu gazdasági vezetését minél rövidebb időn belül magának tudja biztosítani. Ennek nehézségét csak fokozza a magyar népi jellemnek az a tulajdonsága, hogy – amint arra a parasztság egyik leghivatottabb írója: Veres Péter is rámutat – parasztságunk gazdasági beállítottsága meglehetősen kismérvű. Mindazonáltal e téren sem szabad feladnunk a harcot. A vizsgán lezajlott szakszerű és egyben jóízű fordulatokban gazdag biztosítási jelenetből ugyan nem vonhatunk le súlyos általános következtetéseket, arra azonban mégis jó volt a falusi biztosításkötésnek ez az eleven bemutatása, hogy meggyőződhesünk a nép természetes eszéről és élelmességéről. Ezeknek a tulajdonságoknak továbbfejlesztése tehát lehetséges, sőt szükséges. Az eredmény nem fog elmaradni. A tanfolyam hallgatóinak magatartásával kapcsolatban nem hallgathatunk el egy vonást, amely a vizsga figyelmes szemlélőjét biztató és felemelő érzéssel töltötte el. Józan, becsületos, tanulni vágyó és intelligens magyar parasztokat láttunk, akiknek lelke szomjasan tárult ki a több tudás, öntudatos magyarság, szociális és nemzeti gondolat felé. Bennük ezek a sokat hangoztatott kifejezések nem koptak el, ellenkezőleg, most kezdik érezni zamatjukat. A tanfolyam nevében köszönetet mondó sopronmegyei gazdának lelkes és felelősségteljes szavaiból ez az új, magyarságban és emberségben megerősödött szellem szólt hozzánk.

A szervezésről és nevelésről elmondottak nem annyira eredményeket, mint inkább irányokat mutattak. A népfőiskola első lépései természetesen nem nyújthatták rögtön a tökéletes megoldást. A kezdetben mégis benne csíráznak azok az elvek és szempontok, amelyekről eddig beszéltünk. Az elindulás iránya kétségtelenül helyes, a fejlődés menete biztos és lendületes. A továbbiakban mind nagyobb elmélyülésre és mind egységesebb és szakszerűbb irányításra lesz szükség. A bőséges tapasztalati anyag majd megkönnyíti ezt. A népfőiskola állandó jellege óriási előnyt jelent, de egyszerűsind

súlyos felelősséget is ró a vezetőségre, hiszen ez a magyar parasztság nevelésére tart igényt. Célszerűnek tartanánk, ha gondosabban ügyelnének arra, hogy a hallgatóság valóban megértette-e a kiképzés anyagát. Az első vizsga reprezentatív jellege indokolt volt. A következőknél azonban sokkal helyesebbnek gondolnók a tatai népfőiskola módszerét. Ennek lényege az alapos és komoly felkészültséget kívánó írásbeli és szóbeli vizsgálat. Az első állandó népfőiskolának nem lehet szebb hivatása, minthogy a falu tehetségeit szociális és nemzeti szellemben a mai nehéz időkhez méltó férfiakká nevelje és megtartsa őket a falu számára.

Ezek a megfigyelések nem törekedtek teljességre, csak megkísérelték a népfőiskola és a KALOT nevelési és szervezési rendszerének tükrében jelentkező szociális szempontok következményeinek lerögzítését. Célunkat elértük, ha sikerült bizonyos fényt vetítenünk arra az útra, amelyen – hitünk szerint – biztos léptekkel indulhat el az emelkedés felé a magyar parasztság és benne egyúttal az egész nemzet.

Ifj. Entz Géza

PEST KÖRNYÉKÉRŐL BEJÁRÓ MUNKÁSOK SZOCIÁLIS BAJAI

Budapestet gyűrűként övezik azok a községek, ahonnan naponta vagy hetenkint százával, ezrével utaznak be a magukat napszámosoknak, munkásoknak, pályamunkásoknak stb.-nek nevező, foglalkozási ágak szerint különféle elnevezések alatt ismert munkások munkahelyükre – Budapestre.

Ezeknek a bejáró munkásoknak tekintélyes része, például a hatvani vonalon fekvő községekben mintegy 35%-ban, közvetlenül kis parasztgazda családokból kerül ki. Gyermekkorukban a szülői háznál segédkezve, a földművelést maguk is elsajátítják. A szülői vagyonnak sok esetben öt-hatfelé való megosztása következtében azonban jövőjük biztosítva nincsen s így rendszerint már 15-16 éves korukban más kereseti forrás után kutatnak. Elenyészően kevés azoknak a száma, akik falujukban keresethez juthatnak, miéltis Budapestre keresik az elhelyezkedést. Teszik ezt abban a biztos reményben, hogy az ott elérhető nagyobb keresetből a szülőktől örökölt vagy öröklendő 1-2 hold földhöz néhány holdat vásárolhatnak s így idősebb korukra annak jövedelméből megélhetésüket biztosíthatják. Így válnak ki a falusi kiskgazda családok gyermekei a kis parasztgazdaságok légköréből és indulnak el egy új, bizonytalan élet felé.

Bár az elhelyezkedés sokirányú, mégis a kezdő munkások legtöbb esetben a nagyobb munkástömegeket foglalkoztató vállalkozóknál helyezkednek el, akik az általuk felvállalt különféle munkákhoz szükséges munkások toborzásával a munkáscsoportok felügyeletével is megbízott ú. n. előmunkásokat bízzák meg. A toborzás színhelye legtöbb esetben a kocsmá, ahol az elhelyezkedést kereső munkások a tél folyamán, a munka kezdetét már hónapokkal megelőzően, törekszenek az előmunkások bizalmát megnyerni, hogy felvételüket biztosítsák.

A munkáscsaládok egész évi keresete függ ettől a felvételtől. Ennek a felvételnek körülményei méltán sok panaszra adnak okot. Sokszor fordulnak panasszal idősebb, de még munkabíró munkások, nagycsaládú munkasapák, hogy őket ez és ez az előmunkás a felvételnél mellőzte, mert – mint mondják – már öreg vagy sok a gyereke.

Ha a felvétel sikerül, hétfőn hajnalban felkötik a kenyérral és szalonnával megpakolt hátizsákot, nekivágnak a falusi utcák sötétjének, a vasúthoz vezető út feneketlen sarának, majd 1-2 órai utazás után a vasúton

elfogyasztott pálinkától kábultan beérkeznek munkahelyeikre. Itt megkezdődik a munka; ennek célját sok esetben nem is ismerik és így lélekölővé válik számukra. Munkájuk felett a csoportvezető előmunkások gyakorolják a felügyeletet, akiknek érdekük, hogy a felügyeletükre bízott csoportból minél magasabb munkateljesítményt hozzanak ki, mert munkaadók bizalmát csak így biztosíthatják maguknak. Munkaközben folyik a szó, meg tárgyalják az újságokból elkapott híreket, a falujukban történt eseményeket, ítéleznek vezetőkről és vezetettek-ről egyaránt, folyik a tekintélyrombolás, mert a beszéd fonálát rendszerint a hangoskodók viszik, akik minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a fennálló rendelkezésekkel szembeszálljanak s így munkatársaik előtt bizonyosfokú tekintélyt szereznek maguknak. A hangulatot csak fűti a munkaközben elmaradhatatlan szeszital. Étkezésük egyoldalú, ameddig tart az otthonról hozott kenyér, szalonna, hagyma stb. addig azt fogyasztják, azután jönnek a drágán vásárolt felvágottak. Természetesen minden étkezés után szeszital. A távolabbi falvakban lakók meleg ételt csak falvaikba visszatérve, szombaton este és vasárnap fogyasztanak.

Lakásviszonyaik rendezetlenek és a munkahely szerint a legkülönbözőbb változásokat mutatják. Enyhe időjárás idején a legtöbb esetben a munkahely közelében a szabad-ég alatt, kapubejáratok alatt fekszenek, fejpárnául a kövezetre dobott hátizsákon. Ha éjjel zápor lepi meg őket, vándorolnak egyik kapualjból a másikba. Hűvösebb időjárás idején jól megfizetett fekvőhelyre húzódnak, ahol sok esetben az ágyrajáró munkás, vagy munkások ugyanabban a helyiségben 4-5 tagú családdal együtt töltik az éjszakát. A munkabér a kereslet és kínálat mérlegén alapul. A munkaalkalom nagyarányú csökkenése egyes esetekben a munkabér olyan nagymértékű leszállítását vonta maga után, hogy az már a munkás saját létfontartására is alig volt elegendő. A munkaalkalom megnövekedése és a legkisebb munkabér megállapítása következtében az utóbbi években elért munkabér kielégítőnek mondható, mégis a munkások tekintélyes része keresetével elégedetlen, családja nyomorog, sőt sok esetben éheznek.

A hatvani vonalon fekvő községekből bejáró munkások száma községenként 250-300, akiknek átlagos havi keresete 90-100 pengő. Keresetükből azonban a bejáró munkásoknak mintegy 35-40%-a havonta csak 10-15 pengőt juttat családjának. Ezeknél a családoknál a család eltartása túlnyomórésben az anya napszámkeresetére szorul. Több családjánya szomorúan panaszkolta, hogy férje heteken keresztül minden keresetét itálra költötte, s nem egy esetben az ő napszámkeresetéből megtakarított néhány fillért is elvette. A téli ínség-ségély itt nem segít, mert a munkás ezt látva, még kevesebb támogatásban részesíti családját.

Nélkülözésnek van kitéve legtöbb esetben a bejáró munkás családja, mert az életbe kilépő fiatal gyermekmunkás, a helytelen táplálkozás következtében testileg leromlott, lelkileg megmélyezett, helyzetével elégedetlen munkások társaságába kerül, ahol kenyere sok esetben a durva lelkületű előmunkástól függ. Idők folyamán akarva nem akarva a munkahely környezete, meg a fentebb vázolt életkörülmények kitermelik belőle az élettel meghasonlott, az élet nemesebb feladatai mellett érzéketlenül továbbhaladó, legtöbbször az itál rabjává váló munkást, aki igen nagy számban keresetének egy részét még a munkahelyén itálra költi, s családjának fentartására keresetének sok esetben csak töredékét fordítja.

A falusi kiskgazda a gazdaságában elhelyezkedett gazdasági cselédet a család tagjának tekinti, a legszemé-

lyesebb magánügyeiben is irányítja, tanácsal látja el. Ettől eltekintve is megóvja a gazdasági cselédet a könnyelmű élettől a falu iratlan törvénye, a falu lakóinak megvételetől való félelem. A bejáró munkásoknak nincsenek ilyen jóakarató munkaadók, mert a munkaadó-vállalkozók nem is érintkeznek velük, s az előmunkások kizárólag csak a munkájuk felett gyakorolják a felügyeletet. De meg ezek az előmunkások ma még minden hozzákészültség nélkül a legkevésbé sem hivatottak arra, hogy a felügyeletükre bízott, egyenként 20-40 embernek életkörülményeit is figyelemmel kísérő tanácsadói, ételsorsuk irányítói legyenek. Pedig ezek a bejáró munkások sokkal inkább rászorulnának a vezetésre, irányításra, mint például a gazdasági cseléd, mert köztük és a falujuk közötti kapcsolat mindinkább meglazul s a könnyelmű élettől mi sem tartja vissza őket.

Másképpen alakulna a bejáró munkások helyzete, ha az érdekelt munkaadó-vállalkozók a hatósági munkafelügyelők véleménye alapján az arra leghivatottabb munkásokat állítanák a munkások élére előmunkásoknak, akik a téli munkaszünet alatt az erre a célra rendezendő tanfolyamon vennének részt s az ott szerzett ismeretek alapján, de főleg személyes példaadásukkal vezetnék a felügyeletükre bízott munkásokat. Ezeknek a kellően megválasztott és tanfolyamon is képzett munkásoknak lenne a feladatuk megismerni nemcsak a vezetésük alatt dolgozó munkásokat, hanem azok családját is, hogy a munkásokról, azok családi és vagyoni helyzetéről állandó tájékozottsággal bírjanak s adott esetben a hatósági munkafelügyelőknél a munkás vagy a munkás családja érdekében eljárjanak. Ezek gyakorolnák továbbá a felügyeletet a felállítandó munkásszállókban vagy munkásotthonokban, amelyeknek felépítése a bejáró munkásság szociális helyzetének javítása céljából elkerülhetetlen.

A munkásszálló felépítésénél, illetőleg a meglévő munkáslaktanyák átalakításánál a főelv az volna, hogy ezekben ne csak az éjjeli szállását találja meg a munkás, hanem második otthonát szolgáljon, ahol az esős napok alatt a falujában is hasznosan értékesíthető ismereteket sajátíthatna el. Gondolunk itt elsősorban a különböző háziipari ismeretek elsajátítására. Télen, amikor már szünetel a munka Budapesten, a munkás az elsajátított háziipari ismeretek birtokában családjával körében megtalálna a maga hasznos elfoglaltságát s a telet nem tetlenségben töltené el.

A munkásszállókba a hetenkint kiosztott s a munkahelytől a munkásszállóig érvényes villamosjegyek felhasználásával történnek a munkások közlekedése. Ma a munkás a munka befejezése után a néhány fillérrel olcsóbb lakásért sok esetben 5-6 km-t gyalogol.

A munkásszállókban az étkezés kérdése is megoldható volna meleg reggeli és vacsora formájában.

A főváros környékéről bejáró munkások elhanyagoltságából adódó szociális bajokat tehát a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Vezetés, irányítás, nevelés hiánya.
2. Megfelelő lakás hiánya.
3. Hiányos és helytelen táplálkozás.

E kérdéseknek a megoldását következőképpen gondoljuk:

1. Az előmunkások helyes kiválasztása és továbbképzése.
2. Munkásszállók, munkásotthonok építése.
3. A munkásszállókban meleg reggeli és vacsora kiszolgáltatása.

Ezek a kérdések szorosan összefüggnek egymással s eredményesen csak együttesen oldhatók meg.

Fehér István

IZLAND SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYEI

A tenger országa, amelyből a köztudat csupán a kihűlt vulkánokat és hatalmas gejzíreket ismeri, 1930-ban lépett a világ érdeklődésének központjába, amikor fennállásának és egyben nemzetgyűlésének millenniumát ülte meg. Izland szigetén, amely a müncheni döntés utáni Magyarország kiterjedésének felel meg, vagyis 103.000 km², a lakosság lélekszáma mindössze 150.000; csak 1918 óta független ország, perszonálunióban Dániával, de hadsereg, haditengerészet és külképviseletek nélkül. Ez utóbbiak ellátását szerződésileg Dániára bízta. Mindezekből érthető, hogy szociális intézményei és törvényhozása is aránylag új keletű és a legfiatalabbnak tekinthető az öt északi állam között.

Izland összeköttetését a világgal a hajózás biztosítja; ez a halászat mellett a lakosság főfoglalkozása, így érthető az is, hogy az első szociális szervezet, amely Reykjavikban, az ország fővárosában 1894-ben létrejött, a *Hajósemperek Egyesülete*. 1897-ben követte a *Nyomdászok Szakszervezete*, mikor pedig 1906-ban megalakul a nem szakképzett munkások szervezete, a fejlődés meggyorsul és 1916-ban létrejön a *Szakszervezetek Szövetsége* (»Althydosumband Islands«). Ennek 83 tagegyesülete magában foglalja a szociáldemokrata politikai szervezeteket is és összesen 13.500 tagja van, vagyis az összlakosság 9%-a. A munkaadók szervezetének csirái ugyanarra az időpontra és ugyanazokra a szakmákra nyúlnak vissza, amelyben a munkások tömörültek: 1894-ben megalakult a fedett halászbárkák tulajdonosainak egyesülete, ez azonban az izlandi gőzhajózás megindulásával elvesztette jelentőségét és helyette 1916-ban létrejött a *Gőzhajótulajdonosok Egyesülete*. Ez azóta az ország legnagyobb munkaadói szervezete és az azóta megalakult többi ilyen szervezettel együtt az 1934 óta fennálló *Izlandi Munkaadók Szövetségébe* tartozik.

A munkaadók és munkások viszonyának alakulását a nemzetgyűlés, a híres ezeréves *Althing* már korán figyelemmel kísérte. Bár az országban csak a világháború kitörése után érezhető árdragulás vezetett jelentősebb munkabéremelési mozgalmakra, az Althing már 1925-ben törvényben megtiltotta az állami alkalmazottnak azokban való részvételét. Egy másik, 1925-ben hozott törvény életbeléptette a *hatósági békéltető közeg* intézményét, három évi hivatalviseléssel.

A munkásvédelemre vonatkozó törvényei már századunk elején megjelentek. Természetesen itt is a hajózás élvezte az elsőséget. 1903-ban életbeléptették a hajók tengeri felkészültségének és megfelelő karbantartásának felügyeletét. 1914-ben hozott törvény különleges intézkedéseket tartalmaz a hajósemperek munkabérének, illetve díjazásának pontos megfizetésére, úgyszintén arra nézve, hogy a hajósempeség kórházi ápolásának, illetve orvosi kezelésének díját a hajótulajdonos tartozik fizetni. 1921-ben az izlandi gőzjárművek legénységének maximális napi munkaidejét, étkezések beszámításával, 18 órában állapították meg, 1928-ban pedig 16 órára csökkentették. 1926-ban megjelent törvény vasárnap és ünnepnap megtiltja mindennemű, zajt okozó külső vagy házi munka elvégzését, úgyszintén üzletek nyitvatartását. Az üzletek hétköznapi zárójának megállapítására már 1917-ben a területileg illetékes előljárásságok nyertek felhatalmazást. 1930-ban a munkabérek és fizetések hetenként való kifizetésére hozott törvénnyel módosították az 1902. évi törvényt és elrendelték, hogy az illetményeket készpénzben kell kifizetni s egyben megkönnyítették az alkalmazott jogsegélyét

járandóságainak törvényes behajtására. 1928-ban a munka és a munkás biztonságát szolgáló különböző intézkedésekkel együtt törvényvel rendezték a gyárak és üzemek iparfelügyeletét.

A szegénygondozás törvénye 1935-ben jelent meg. Ez a szegénység, betegség vagy munkanélküliség folytán sajátmaguk és hozzátartozóik eltartására képtelen egyének segélyezését, úgyszintén orvosi kezelését és kórházi ápolását az illetékes városi vagy községi hatóság kötelességévé teszi. A gondozás a rászoruló állapota szerint lehet belső (saját lakásán), vagy külső (kórházban, ápolást vállaló családoknál, jóléti intézményekben). Szegényházaik vagy szegények foglalkoztatására szolgáló különleges intézetei az országnak nincsenek. Ezzel szemben a gondozott szegények az illetékes városi vagy községi hatóság felügyelete alatt állanak és ha állapotuk megengedi, megfelelő munkában foglalkoztathatók. Anyagi segélyt élvezők kötelesek, amikor anyagi helyzetük megengedi, a hatóságnak a segélyt visszafizetni. Kivétel az árvák, özvegyek gyermekei és legalább hatvanéves egyének részére szóló juttatások. Mentésíthetők továbbá a visszafizetés alól olyan egyének, akik részére legalább egy éven át beszüntették a segélyezését. Egyes községeknél, amelyek nem bírják a segélyezés terhét, az állam vállal részesedést. 1934-ben a segélyezés kifizetett összege $2\frac{1}{3}$ millió izlandi korona ($2\frac{1}{2}$ millió pengő) volt, amelyet az állam 217.000 koronával egészített ki.

A társadalombiztosítás első lépései 1890-ben történtek, amikor a városok és községek szegénygondozásának alapjait megteremtették. Ugyanakkor törvény kötelezte a 20-60 év közötti háziszemélyzetet és foglalkozás nélkül lévő munkásokat csekély évi járulék befizetésére, az egyelőre kamatozás céljából létesített jóléti alapba. Bizonyos idő múlva 60 éven felüli szegények javára megkezdtek a támogatások kifizetését, amelyek azonban összegszerűen elégteleneknek bizonyultak. 1909-ben új törvény kötelezett minden 18-60 év közötti férfit és nőt egységes járulék fizetésére. Ennek összegét 1933-ban minden férfi számára 3, minden nő számára 1-50 koronára emelték s az utóbbi évi összeggel járult hozzá az állam is minden személy társadalombiztosításához. Ilyen módon 1934-ben az *öregségi Biztosítás Alapjának* vagyona 1-6 millió izlandi korona volt, a biztosítottak száma 50.000, vagyis az akkori össz lakosság 43%-a, a nyújtott nyugellátást pedig 3600 személy élvezte 207.000 korona összegben.

1936-ban új törvény alapján lépett életbe az öregségi és rokkantsági ellátást egyaránt biztosító *Izlandi Nyugellátási Alap* (»Lífeyrissjedur Islands«), amelynek járuléka címén minden 18-67 év közötti izlandi állampolgár köteles évi 7, 6 vagy 5 korona összeget fizetni, aszerint, hogy városi, községi vagy majorsági lakó-e, ezenfelül jövedelmének 1%-át. A törvény életbeléptekor 60-ik évükbe lépett egyének azonban mentesülnek a fizetés alól. A segélyezés akkor indul meg, ha a befizetett járulékok révén a biztosított már jogosult teljes nyugellátási összegének 12,5%-ára. 67-ik életévüket elért személyek öregségi nyugellátásra jogosultak, 16-67 év közöttiek pedig rokkantsági ellátásra, amennyiben munkaképtelen állapotban nem képesek többet keresni, mint 50%-át annak az összegnek, amelyet az illető körzetben munkaképes egyén keresete kitesz. Öregségi biztosítást élvező egyének is más forrásból csupán nyugellátási összegük egyharmadát kaphatják. Ha ezt meghaladó összeget kapnak más forrásból, akkor nyugellátásukból a differenciális összeg 60%-ával kevesebbet élveznek. Ezzel szemben az öregségi ellátás összege növekszik abban az esetben, ha a jogosultság kezdetekor nem veszik még igénybe. Minél tovább nem veszi

valaki igénybe, annál magasabb összeget tesz ki öregségi nyugellátása. Így például olyan egyén, aki csupán 71 éves korában tart rá igényt, 75%-kal magasabb nyugellátási összeget kap annál, amelyet 67 éves korában élvezett volna. A Nyugellátási Alap állami támogatása 50 éven át évi 150.000 izlandi korona s ezenkívül a községek is egyelőre hozzájárulást adnak, amíg a község saját jövedelméből teljesítheti összes nyugellátási kötelezettségét.

A balesetbiztosítás kiindulópontja azonos volt a többi biztosítás irányával. A közvélemény elsősorban a hajósemer támogatását látta szükségesnek – igaz, hogy az északi fekvésű ország mostoha természeti viszonyai is főleg a vizek vándora számára tartogadják a legtöbb és legváratlanabb balesetet. 1903-ban törvény léptette életbe a fedett hajókon szolgáló halászberek biztosítását a tengerbe való lesodrás ellen. Ezt 1909-ben kiterjesztették valamennyi gőz-, motor- vagy vitorlahasználattal, úgyszintén evezősöktől hajtott izlandi vízijármű legénységére, kivéve a kétevezős ladikokat. 1917-ben felemelték az életüket veszített tengerészek hátramardottjainak kártalanítására szolgáló összeget s egyben életbeléptették a szolgálatukban tartósan munkaképtelenné vált tengerészek kötelező segélyezését. 1925-ben a balesetbiztosítást kiterjesztették minden munkásra, a majorságokon foglalkoztatott munkások kivételével. Az időleges munkaképtelenség, vagyis a munkától való elmaradás idejére naponkénti táppénzre jogosították a biztosítottat, tekintet nélkül arra, hogy a munkaképtelenség tartós, vagy ideiglenes-e. A járulékokat a munkadó vonja le az illetményekből és csupán az evezős- vagy a kisebb motorcsónakokon foglalkoztatott halászberek járulékának fizetésében vállal az állam 30% részesedést.

A biztosított legalább tíz napos munkaképtelenséget okozó baleset megtörténtekor napi 5 korona táppénzre jogosult, amely illetményeinek megszűnését követő hetedik napon kezdődik és felgyógyulásáig, de legfeljebb hat hónapig tart. Ha otthon ápolják, díjtalan orvosi kezelést kap, kórházi ápolása esetén díjának 75%-át az alap fizeti. Teljes munkaképtelenség beálltakor a biztosított 6000 korona kártérítést kap, részleges munkaképtelenség esetén aránylagosan kisebb összeget, de csak akkor, ha a munkaképtelenség legalább 20%-os. Halálzással járó baleset a biztosított házastársát 3000 koronás kártérítésre jogosítja, minden eltartott gyermeke pedig annyszor 100 koronát kap, ahány évvel fiatalabb 16 évnél. Amennyiben az elhalálozottnak ennél idősebb eltartott gyermekei, vagy egyéb családtagjai vannak, úgy ezek is jogosultak egy bizonyos kártérítési összegre. 1934-ben a balesetbiztosítás hajózási osztályán 187.000 korona volt a befizetett járulékok összege; emellett az állam 6900 koronát fizetett az aprójárművek legénységének 30%-os járulékvállalása gyanánt. A kifizetett balesetbiztosítás összege ugyanebben az évben 142.000 korona volt, s a következőképpen oszlott meg: 77.000 korona halálos áldozatok hozzátartozóinak kártalanítására, 40.000 korona munkaképtelenségi kifizetések és 25.000 korona táppénzek címén.

Ez a felosztás jellemzően mutatja, hogy Izlandban milyen kockázatos a hajósemer foglalkozása: A balesetbiztosítás ipari osztályán ugyanis, amelynek járulékösszege ugyanezen évben 180.000, kifizetett balesetbiztosítása pedig 164.000 korona volt, ez utóbbiból csupán 16.000 koronát fizettek ki halálos áldozatok hozzátartozóinak, viszont munkaképtelenség címén 52.000 koronát, táppénz gyanánt pedig 96.000 koronát. A Balesetbiztosítási Alap összvagyon 1934 végén 1.170.000 korona (vagyis $1\frac{1}{4}$ millió pengő) volt.

A betegségi biztosítás kezdetét az 1909-ben Reykjavíkban alapított Betegbiztosító Egyesület jelzi, amelyet 1911-ben hozott törvénnyel állami támogatásra jogosítottak. 1935-ben 12 ilyen egyesület állott fenn, mintegy 5.000 taggal. Az 1936-ban alkotott társadalombiztosítási törvény minden várost betegbiztosító egyesület létesítésére kötelez. Ennek kötelező tagsága minden 16 éven felüli nőre és férfire kiterjed, kivéve a fertőző és szellemi betegeket. Betegsegélyezésre csak az évi 4500 koronát meg nem haladó állandó jövedelmű egyének jogosultak. Vidéken az ilyen egyesületeket akkor létesítik, ha az adózók többsége megszavazza azt. A vezetőséget és a szabályzatot a helyi hatóság alkotja meg. A járulék összegének kellő fedezetet kell nyújtania az egyesület kötelezettségeinek ellátására. Az illető város mellett az állam is 25-25% erejéig kiegészíti a befizetett járulékokat, de legfeljebb személyenként és évenként kilenc korona erejéig.

A munkanélküliség elleni biztosítást – miután már 1935-ben törvényileg életbeléptették a munkaközvetítő irodákat, amelyek költségét kétharmad részben az állam, egyharmad részben az illető város viseli – az 1936. évi társadalombiztosítási törvényben fektették le. Eszerint minden szakmabeli vagy szakszervezet jogosult arra, hogy munkanélküli tagjai segélyezésére szolgáló alapjait az iparügyi minisztérium részéről hivatalosan elismertesse, amivel hatósági támogatásra nyer jogot. A leghízegebb osztályok, vagyis a nem szakképzett munkások és a hajósemperek munkanélküliségi biztosítására szolgáló alapjait az állam a biztosítottak járulékanak 50%-ával támogatja évenként, legfeljebb azonban személyenként hat koronával. A többi munkanélküliségi biztosítási alap állami és városi támogatása 25-25%-a az e címen kifizetett összegnek, ha az illető szakma átlagos évi keresete nem haladja meg a 3000 koronát. Évi 4000 koronás átlagos keresetet nyújtó szakmák számára 20-20%, évi 5000 koronát meg nem haladó átlagos keresetet nyújtó szakmák részére pedig 15-25% az állami és városi támogatás, míg 5000 koronán felüli átlagos keresetet nyújtó szakmák munkanélküliségi biztosítási alapjai nem kapnak sem állami,

sem városi támogatást. Valamennyi ilyen alapnak az ipari minisztérium a legfőbb felügyeleti szerve és az állapítja meg ezeknek az alapoknak a járulékait és a támogatás mérvét. Ez utóbbi nem haladhatja meg az illető szakmában kifizetett illetmények háromötöd részét. Munkabeszüntetés vagy sztrájk résztvevői ezekből az alapokból semmiféle támogatást nem igényelhetnek.

A többi északi államhoz hasonlóan Izlandban is nagy múltja van a *prohibíciós mozgalomnak*. A múlt század ötvenes éveiben alakult alkoholelles egyesületeket 1884-ben nyomon követte a Templárius-rend meghonosodása, 1899-ben pedig magas vámokkal sújtották a szeszes italok behozatalát és évi 500 korona külön illetékkal a szeszárúsítózleteket, sőt elrendelték, hogy kölcsönre fogyasztott szeszesitalok kifizetése nem kötelező. Legnagyobb diadalát az izlandi prohibíciós mozgalom 1908-ban aratta, amikor népszavazás útján 60%-os többséget kapott a teljes prohibíció. Ez az intézkedés azonban érzékenyen érintette az Izland szeszes italokkal való ellátásában érdekelt országokat: 1921-ben Spanyolország a Dániával és Izlanddal kötött kereskedelmi szerződésének felbontásával fenyegetőzött, ha borait Izlandba nem viheti be újra. Ezért ugyanezen évben *szeszárúsítási jövedék* létesült, minden városban egy borüzlettel; 1933-ban pedig újabb népszavazás 58%-ban a prohibíció ellen foglalt állást. 1935-ben a prohibíció megszűnésével egyidejűleg több korlátozó rendelkezéssel siettek a még mindig jelentős számú prohibicionisták támogatására: a borüzletek csak a nap néhány órájában árusíthatnak, hitelre nem, 21 éven aluliaknak pedig egyáltalán nem. Minden városban és községben van egy *szeszfogyasztásellenes bizottság*, államilag kinevezett elnökkel és közigazgatásilag megválasztott tagokkal. Ez a bizottság felvilágosító tevékenységet fejt ki a szeszfogyasztás veszélyeire figyelmeztető módon.

A fenti tények ékesszólóan bizonyítják, hogy az ezeréves Izland, amely távoli fekvése révén oly későn került a korszerűen fejlődő, önálló államok sorába, szociális téren mégis rövid idő alatt igen nagyjelentőségű eredményekre tekinthet vissza.

Szende Zoltán

S Z O C I Á L I S T U D Ó S Í T Ó

A rendkívüli munka (túlmunka) javadalmazása Németországban

Azoknak a nagy teljesítményeknek az elismeréseképpen, amelyeket a munkások és tisztviselők az elmúlt háborús hónapok alatt – nagyrészt lemondva a túlórákért járó külön díjazásról – elvégeztek, a kormányzat a háború előtt a túlórákért járó külön javadalmazásokat teljes mértékben visszaállította. Az 1939 szeptember 4-én kiadott korlátozó rendeleteket hatályon kívül helyezték.

A fizetések arányosítása a létfenntartás költségeihez a Cseh-morva védnökségben

1939 márciusában a csehkورونا árfolyamának rögzítésénél egy márka ellenértékét 10 koronában állapították meg. Ez az árfolyam magasabb volt az akkori hivatalos árfolyamnál (10 korona o-86 márka). Az árak és a fizetések mégis sokkal kisebbek voltak, mint a Birodalomban. Az arányosítás fokozatosan történt. 1939 márciusától máig a fizetések 10-65 százalékkal emelkedtek, vagyis nagyobb mértékben, mint a létfenntartás költségei, amelyeknek az emelkedése átlagosan 25 százalékot tett ki.

A katonai szolgálatra behívottak gyermekeinek mentessége a tandíj alól Olaszországban

Egy legújabb kiadott rendelet értelmében mindazoknak a szerény anyagi viszonyokban élő családoknak a gyermekei, akiknek atyja 1940 augusztus n-től kezdődően katonai szolgálatot teljesít, mentesek az 1940/41. tanévben esedékes mindenféle tandíj, vizsgadíj, oklevélkiállítási díj stb. megfizetése alól. Ez a rendelkezés minden iskolafajra vonatkozik. (A középiskolákra, szakiskolákra, művészeti iskolákra, egyetemekre, stb. is.)

Olasz közmunkák Albániában

Az olasz birodalom Albániában igen nagy erővel fogott hozzá az utépítésekhez és egyéb közmunkákhoz. Utépítésekre 1.300 millió lírát, vasútépítésekre 280 millió lírát irányoztak elő. A már elkészült vagy készülő utak közül legfontosabb a Tirana-Durazzo-Demive út, a „Via Littoria” és igen nagy fontosságúak a Durazzo-Tirana és a Durazzo-Elbassan közti új vasútvonalak.

Kislakásépítésre 75 millió, talajjavításra nyolc évre elosztva 800 millió lírát fordítanak. Az 1940 június 21-iki törvény ezenkívül 580 millió lírát irányoz elő rendkívüli közmunkákra, különösképpen kórházak és iskolák építésére.

A bolgár munka- és biztosításiügyi minisztérium tevékenysége 1935-1940 között

A munka- és biztosításiügyi minisztérium javaslatára 1935 május 14-én törvényt hoztak a szellemi munkanélküliek elhelyezéséről. Ennek a törvénynek értelmében a közhivatalok és magánhivatalok együttesen a következő arányokban emelték a foglalkoztatott szellemi munkások számát és a számukra kifizetett összegeket:

■	Az elhelyezett munkanélküliek száma	A kifizetett összegek levában
1935	896	6,403.322
1936	1069	13,436.024
1937	1205	14,738.643
1938	1506	17,476.795
1939	1793	18,287.835

Nagyhorderejű további törvényalkotások rendezik a munkaszerződések, a kollektív munkaszerződések és a munkaviszályok kérdéseit. A tett intézkedések eredményeként a munkabérek általánosságban 10-15%-kal emelkedtek. Érdekes módon rendezték a munkahelyeiket gyakran változtató és így a biztosítási kötelezettségnek azelőtt alá nem vetett munkások biztosításügyét. Ezeket a munkásokat jogi személyiséggel rendelkező „zadrugákba” szervezték. A zadrugák a kötelékükbe tartozó munkások biztosítási kötelezettségének teljesítéséért felelősséget vállalnak. A munka- és biztosításiügyi minisztérium a nevében kifejezett feladatokon kívül a szociális gondozás munkájának irányítását is ellátja.

Az újjáépítés munkája Franciaországban

A vichy-i kormány széleskörű programot dolgozott ki; ennek keretében öt éven belül 25 milliárd frankot fog az újjáépítés munkájára fordítani. Nagy helyet foglal el az újjáépítés programjában mintegy 1000 hídnak és igen sok csatornának az újjáépítése; ezenkívül ró milliárdot fordítanak utaknak és 500 milliót a telefonvezetéknek kijavítására és rendbehozatalára. A vasúti vonalakat részben villamosítják; villamosítani fogják például a Paris-Lyon-i vonalat is.

Az új francia családvédelmi program

A család és az ifjúság védelmére rendelt, újonnan alakított államtitkári hivatal közölte: „Igyekszünk kell, hogy az 1940-ben elszenvedett bukásunk kiindulópontja legyen a legnagyobb szabású győzelemnek, amelyet egy nép valaha is saját maga felett aratott. Ennek a győzelemnek az eszközei a nők, a holnap anyái lesznek, akiknek vissza kell találniuk hagyományos hivatásukhoz. Ez a hivatás abban áll, hogy teremtsék meg ismét a családi tűzhelyt, legyenek gyermekeik, akiket egészségesen nevelnek, hogy hasznos és erős férfiakká és nőkké váljanak. A család legyen a holnap Franciaországának első sejtje és minden nőnek tudnia kell, hogy mennél több gyermeke lesz, annál nagyobb és erősebb lesz a segítség, amelyben őt részesíteni fogjuk. Hogy a nőnek ne legyen oka a családi tűzhelyet elhagyni, kell, hogy érdekei megegyezzenek a család érdekével. A férfi ezentúl nem egyéni munkabért vagy fizetést fog kapni, amely csak az ő értéke szerint igazodik, hanem családi bért, amely a gyermekek számától függ. Minden köz- és magánalkalmazotti munkahely betöltésénél a családapa előnyben részesül az agglagény-nyel szemben. Másrészt pedig valóságos forradalmat fogunk megvalósítani a tanítás terén. Az eddig túltengő latin és matematika tanítás helyett gazdasági tanfolyamokat kell tartani, hogy minden gyermek a maga részéről is hozzá tudjon járulni a családi háztartás minél hatékonyabb vezetéséhez.

A munkapiac szabályozása Svájcban

A Szövetségi Tanács rendeletet adott ki a munka-piac szabályozására és a munkanélküliek szakmai képzésére. A rendelet a nagyipar, kézműipar és a munkaügyi szövetségi hivatalait bizza meg a különböző termelési ágak munkaerővel való ellátásáról és ezzel kapcsolatban a munkanélküliek elhelyezéséről való gondoskodással. A munkanélküliek elhelyezését a rendelet átképző tanfolyamok szervezése útján biztosítja. A tanfolyamok költségeit 60 százalékban az állam, 40 százalékban a kantonok és a községek fedezik. A tanfolyamok résztvevőinek legalább kétharmad arányban a munkaközvetítő hivatalok nyilvántartásaiba felvett munkanélkülieknek kell lenniük. A tanfolyamok tantervében a polgári köteleességekre való oktatás is helyet foglalhat.

A városba özönlés veszélye Svájcban

A helvét köztársaságban különböző okok – nem utolsósorban a háborús veszély – folyamánaképpen a városbaözönlés egyre fenyegetőbb méreteket ölt. A parasz-tok tízezrei hagyják el földjeiket, hogy a könnyebb és nagyobb jövedelem délibábjától csalogatva a nagyvárosokba vándoroljanak. Egyidejűleg a születéseknek a halálozások feletti túlsúlya az 1906-beli 10 ezrelékről 3 ezrelékre süllyedt, aminek legfőbb oka a születéseknek éppen a földművelés körében történő állandó csökkenése. A kormányzat ennek a veszélynek az elhárítására, vagy legalább is megállítására különböző rendszabályokat vett terbe, elsősorban a városi és földműves munka körülményeinek és feltételeinek arányosítását.

A szocialista szindikátusok kongresszusa Belgiumban

A belga szocialisták szindikátusainak nemrégben Brüsszelben tartott kongresszusa határozatot hozott arról, hogy a jelenlegi szindikátusok helyett korporatív alapon szervezett egységes munkafront lesz hivatva az összes munkaügyi kérdések megoldására. „A liberális-kapitalista gazdaságból eredő osztály harcot” – így hangzik a határozat – „házánkban olyan új gazdasági és szociális rendszernek kell felváltania, és fogja is felváltani, amelynek keretében az összesség által irányított és az állam által ellenőrzött szakszervezetek fogják meghatározni a munka körülményeit és a termelés rendjét. Az új szociális rendnek az *egyén köteletségén* kell alapulnia, amely szerint mindenkinek azon a helyen kell dolgoznia, amelyre egyéni képességei és szakképzettsége folytán eljut, és az *állam és közösség köteletségén*, mely mindenkinek méltó és megfelelő megélhetést és képességeinek szabad kifejtését biztosítja. A gazdaság irányítóinak a közösség megbízottjainak kell magukat tekinteniök, nem a haszon-szerzés, hanem a szociális köteletség szellemében. A munka szuverenitását a pénz szuverenitása helyébe!” Az egyidejűleg kiadott manifesztum szerint a belga szocialista párt befejezettek nyilvánította politikai feladatát, megtagadja a demokratikus eszményeket és határozottan leköti magát a korporációs gondolat mellett.

A munkanélküliség csökkenése Belgiumban

Augusztus végén a munkanélküliek száma Belgiumban körülbelül 460.000 volt, míg július elején még több volt a milliónál. A széntermelés már eléri az előző év első hónapjainak háromnegyed részét. A 17 és 25 év közötti flandand fiatalság részére felállították az önkéntes munkaszolgálat intézményét és folyik a belga munkásoknak Németországban való alkalmazása is. Az újjáépítés vezetésére kirendelt kormánybiztos hatáskörébe tartozik a munkanélküliség leküzdésére kiadott rendeletek végrehajtásának ellenőrzése.

A munkanélküliség elleni küzdelem

Hollandiában

A munkanélküliek száma Hollandiában rendes körülmények között évente 4-500.000. Ez a szám a közel-múltban az erőteljes ütemű fegyverkezés és a katonai és polgári mozgósítás következtében körülbelül a felére csökkent. 1940 júniusában a hadsereg leszerelése következtében a munkanélküliek száma rohamosan emelkedett. A holland kormány és a gazdasági, pénzügyi és ipari ügyek irányításával megbízott németbirodalmi kormánybiztos egységes megállapodás alapján kidolgozták a fenyegető munkanélküliség leküzdésének tervét. Ennek értel-

mében a leszerelés ütemét csökkentik és mindenekelőtt azokat a munkásokat szabadságot adják, akik azonnal munkaalomhoz jutnak. Az újjáépítési munkálatok lebonyolítására hatalmas pénzügyi tervet dolgoztak ki. A háborús károkat megállapító bizottságok már működnek. A munkanélküliséget csökkentő további intézkedés a holland munkások foglalkoztatása Németországban. Néhány év óta a német-holland határ mentén holland munkások tömegesen vállaltak munkát német területen. Ez a folyamat különösen erős volt 1938-tól 1940 május 10-ig. Most ezt a háború által félbeszakított foglalkozási lehetőséget is ismét teljes mértékben megnyitották a holland munkások számára.

K Ö N Y V S Z E M L E

Dr. Rostás Ilona és ifj. dr. Reitzer Béla: Ezer munkás a szabad idejéről. Budapest 1940 Athenaeum. 17 l.

Eredményes, életképes munkáspihenő-törekvéseket alig képzelhetünk el magának a munkásnak megkérdése nélkül. Csak ha már ismerjük a munkás elképzeléseit, kívánságait a munkán kívül eltöltött idővel kapcsolatban, láthatunk hozzá nyugodt lelkiismerettel ennek a pihenésre szánt időnek megfelelő tartalommal való kitöltéséhez. Rostás Ilona és Reitzer Béla erről az oldalról világítják meg a problémát.

A szerzők 1012 textilgyári munkástól három kérdésre kértek feleletet: 1. Mivel foglalkoznak a legszívesebben a napi munka után szabadidejükben? 2. Mivel töltötték el és 3. mivel szerették volna eltölteni fizetéses szabadságukat?

Az adatszolgáltatókat felerészben egy pestkörnyéki, felerészben pedig egy szegedi gyár munkásai közül választották ki, hogy a fővárosi és vidéki munkás időtöltési módjai és igényei között az eltérés kimutatható legyen. A fővárosi és a vidéki viszonyok szembeállításával a tanulmány rávilágít a házas és nem házas, valamint a férfi- és nőmunkások feleleteiben tapasztalható jellegzetes eltérésekre is.

Az értékes és gazdag anyag alapos vizsgálata után a következő tanulságokat szűrik le a szerzők:

A szabadidő emberi, egyéni és szociális értelme az egyéni vágyak és törekvések érvényesülése, a választás szabadsága tehát minden értelmes szabadidőpolitika alfája és ómegája. A szabadidő-igények kielégítésében kétség-telenül szükség van kollektív, közösségi akciókra is. A kollektív eszközöket azonban arra kell felhasználni, hogy a munkás számára méltóbb egyéni élet feltételei legyenek biztosíthatók. Nélkülözhetetlen előfeltétel a munkásság lakásvizonyainak gyökeres megváltoztatása is, mert munkáskultúra nem virágozhat túlszűfolt, civilizálatlan, minden örömet csirájában elfojtó környezetben. A szervezés alapelve a szervezett decentralizáció lehet csak. Érvényesülniük kell tehát a helyi (üzemi, közületi stb.) kezdeményezéseknek. A decentralizáció szervezetsége egy koordináló központi szerv felállításával biztosítható. A központi szerv támogatná működésükben a helyi intézményeket és rendelkezésükre bocsátaná azt az anyagot (könyvek, ki-

állítás anyag stb.) és személyzetet, amelyet azok a maguk erejéből nem tudnak előteremteni. Az anyagi terheket arányosan lehet megosztani a közületek, a munkaadók és az érdekelt munkásság között.

Nem szabad szem elől téveszteni a választás szabadságát és az egyéni vágyak és törekvések érvényesülését a fizetéses szabadság kérdésénél sem. A mindennapi munka kényszerkollektívizmusa, az egyéni fejlődést kizáró szűrkésége után a munkás testi-lelki felüdülésre vágyik és arra, hogy magasabb színvonalú feltételek között, emberibb és szabadabb személynek érezhesse magát. A fizetéses szabadság csak akkor tölti be hallatlanul jelentős társadalmi funkcióját, ha a nyaralás és a turisztika lehetőségei intézményesen állnak a munkásság rendelkezésére és elérhetővé válnak számára mindazok a nyaralási, üdülési és idegenforgalmi alkalmak, amelyeket a polgárság már rég használ. Emellett azonban a nélkülözhetetlen anyagi eszközöket is biztosítani kell, hogy a munkás gondoktól mentesen, mindennapi életénél magasabb színvonalon tölthesse el szabadságát. A fizetéses szabadság gyakorlati kivitelének biztosítására a szerzők a szövetségi elvet ajánlják.

(Gyulai)

A budapesti tanoncok otthonai

címen érdekes tanulmány jelent meg. P. Dittrich Imre, a budapesti Szent József tanoncinternátus igazgatójának tollából. P. Dittrich sorra járta a budapesti fiú- és leánytanoncotthonokat s tapasztalatait, helyszínen szerzett adatait rögzítette meg tanulmányában. Nagy érdeme P. Dittrichnek, hogy az ismeretlenség szerény homályában áldásosan működő intézményekre fényt vetett s az érdekelték figyelmét felhívta a budapesti tanoncok sorsára. Kitűnik a tanulmányból az, hogy a tanoncotthonok nem elégségesek, nap-nap mellett kénytelenek a tanoncotthonok vezetői a hajlékot kereső ifjúságot férőhely hiányában szelnek eresztetni. Igen sok tennivaló vár a keresztény magyar társadalomra e téren s példát vehetne attól a zsidó áldozatkészségtől, mely a zsidótörvény hatása nyomán az 1940. évben központifűtéses és teljes kényelemmel ellátott tanoncotthonok egész sorát hívta életre a zsidó ifjúság támogatására. (Bikkal Dénes)

E SZÁMBAN MEGJELENT CIKKEK SZERZŐI:

Prof. FÖLDES BÉLA dr., v. b. t. t., ny. m. kir.
miniszter * KÁRPÁTI GÉZA, író * HILSCHER REZSŐ dr.,
egyetemi m. tanár * IFJ. ENTZ GÉZA dr., a Nemzeti
Múzeum tisztviselője * FEHÉR ISTVÁN, Hévízgyörk
község vezető jegyzője * SZENDE ZOLTÁN dr., oki.
középiskolai és kereskedelmi iskolai tanár, * ÖSTÖR
ANDRÁS dr., kir. közjegyzőhelyettes * GYULAI
ELEMÉR dr., az Országos Szociálpolitikai Intézet osztály-
vezető-munkatársa * BIKKÁL DÉNES dr., OTI titkár

S Z O C I Á L I S   S Z E M L E

TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:

ERŐDI-HARRACH BÉLA

*

KIADJA: AZ ORSZÁGOS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET

MEGJELENIK MINDEN HÓNAP 1-ÉN, HAT ÍVBEN

*

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Telefon: 139-753

BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-U. 7

Postatakarékpénztári csekk számla sz.: 23.932

*

*Előfizetési díj egy évre 6.- P. Jogi személyeknek, iskoláknak, könyvtáraknak, intézményeknek,
közhatalomnak évi 20.- P. Egyes szám ára 50 fillér.*

*

Szerkesztőségi órák: hétfőn d. e. 10-12-ig.